

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

Pracovní příležitosti osamělých matek s dětmi

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Lenka Pipová

Vypracovala:

Hana Sedláčková

Brno 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Pracovní příležitosti osamělých matek s dětmi zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 20. 4. 2011

.....

Podpis

Poděkování

Děkuji své rodině, přátelům a nejbližším kolegyním v zaměstnání za povzbuzení a podporu po celou dobu studia.

Děkuji paní Mgr. Lence Pipové za metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování bakalářské práce.

Obsah

Úvod.....	2
1. Pojem osamělá matka	4
1.1 Charakteristika osamělého mateřství	5
1.2 Osamělé matky a placená práce	7
1.3 Dílčí závěr	8
2. Negativní důsledky osamělosti	10
2.1 Ekonomické postavení	10
2.2 Osamělá matka – primární pečovatelka	12
2.3 Problémy v oblasti psychické	14
2.4 Sociální vyloučení.....	15
2.5 Dílčí závěr	16
3. Osamělá matka ve struktuře sociálního systému	18
3.1 Dávky státní sociální podpory.....	18
3.2 Dávky pomoci v hmotné nouzi	19
3.3 Sociální práce a poradenství	21
3.4 Dílčí závěr	23
4. Životní období a bariéry ovlivňující účast osamělé matky s dětmi na trhu práce ..	24
4.1 Období po skončení rodičovské dovolené	25
4.2 Nedostatek či nedostupnost institucí denní péče o děti	27
4.3 Absence širšího rodinného zázemí.....	29
4.4 Nedostatek alternativních pracovních míst	31
4.5 Význam vzdělání a lidského kapitálu	33
4.6 Dílčí závěr	35
Praktická část	37
5. Realizace průzkumu	37
5.1 Cíl průzkumu	37
5.2 Metoda průzkumu	38
5.3 Charakteristika vzorku šetření a vstup do terénu	39
5.4 Interpretace průzkumu	44
5.4.1 Vnímání bariér	44
5.4.2 Harmonizace zaměstnání a rodiny	45
5.4.3 Vlastní sociální realita, postoje žen.....	47
5.5 Dílčí závěr	48
Závěr	50
Resumé.....	52
Anotace	53
Seznam použitých zdrojů	54
Seznam příloh	56

Úvod

**„Život není, to co chceme,
ale to, co máme. A život
je často i to, co nechceme.“**

Arnošt Lustig

Pracovní trh je typický svou narůstající dynamikou. Rostou požadavky nejen na pracovní výkon v zaměstnání, ale stejně tak na schopnost lidí přizpůsobit se změnám ve vykonávaných činnostech, v pracovním režimu a dalších podmínkách práce.

Především ekonomické změny nahrávají skutečnosti, že matky samoživitelky patří k nejvíce ohroženým skupinám obyvatel, neboť současný pracovní trh vystavuje jedince tlaku na časovou a prostorovou flexibilitu. Osamělé matky musí obstát v roli živitele a vychovatele v jedné osobě, přičemž ne vždy je snadné skloubit pracovní a rodinné povinnosti. Každý zaměstnaný rodič zcela jistě v období, kdy jsou děti malé, pocítí napětí mezi plněním rodinných a pracovních povinností. Potřeba kombinovat práci s péčí o děti omezuje možnost výběru zaměstnání.

Volba tématu „Pracovní příležitosti osamělých matek s dětmi“ nebyla náhodná. Prostřednictvím svého zaměstnání se denně dostávám do kontaktu s rodinami osamělých matek s dětmi a jsem jim nápomocna při řešení jejich mnohdy svízelných životních situací. Smyslem bakalářské práce je upozornit na tu skupinu osamělých matek s dětmi, která se potýká ať již krátkodobě nebo dlouhodobě s osamělostí, protože většina těchto žen si zcela jistě svoji osamělost nezvolila dobrovolně.

Bakalářská práce je zaměřena na ženy s dětmi od tří do deseti let věku, jejichž nejvyšší vzdělání je střední škola s maturitou, neboť jsem přesvědčena, že právě této skupiny se nejvíce dotýkají rizika osamělého rodičovství ve vztahu k pracovním příležitostem.

Cílem teoretické a praktické části bakalářské práce je zmapovat negativní důsledky osamělého mateřství a popsat existenci bariér ovlivňujících účast osamělé

matky na trhu práce. Úkolem praktické části bakalářské práce je vystihnout vlivy osamělého rodičovství na možnosti volby pracovního uplatnění s využitím bezprostředního vědění respondentek o své situaci a vlastní sociální realitě.

Bakalářská práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. Teoretická část nabízí vhled do problematiky osamělého rodičovství a je rozčleněna do čtyř kapitol. První kapitola upřesňuje pojem osamělá matka, podkapitoly pak charakterizují osamělé rodičovství. Druhá kapitola je věnována negativním důsledkům osamělosti. Jednotlivé podkapitoly se zabírají ekonomickými, výchovnými a psychickými dopady a důsledky sociálního vyloučení na život osamělých matek. Třetí kapitola se zabývá sociální pomocí v podobě sociálních dávek a sociálního poradenství. Úkolem čtvrté kapitoly je seznámení s bariérami, které ovlivňují účast osamělé matky s dětmi na trhu práce.

Praktická část bakalářské práce obsahuje teoretický úvod. V další části jsou zpracovány výpovědi respondentek. Z rozhovorů vyplynula existence bariér, které si respondentky shodně uvědomují, rozdílnost naturelu však umožňuje postihnout osobitost ve výpovědích a také rozdílnost v řešení znevýhodnění ve vztahu k uplatnění na pracovním trhu.

Vztah zvoleného tématu k oboru sociální pedagogiky spatřuji ve zdůraznění významu vlivu prostředí, neboť „*prostředí, do kterého se rodíme, ve kterém vyrůstáme a žijeme, v nás zanechává zřetelné stopy a v nějaké míře nás poznamenává a ovlivňuje.*“¹ Vliv prostředí a výchovy je individuální, nepochybně působí na celkový vývoj osobnosti a má dopad také na pozdější uplatnění se v životě. Tato skutečnost se týká nejen matek, ale též jejich dětí. Rodiny osamělých matek s dětmi rovněž tvoří cílovou skupinu pro sociální práci, ať už prostřednictvím poskytovaných dávek nebo služeb.

Problematika osamělého rodičovství ve vztahu k pracovnímu uplatnění je značně rozsáhlá a v daném rozsahu práce nelze postihnout všechny atributy, které mají v konečném důsledku vliv na zvládnutí role zaměstnance a rodiče. Snahou bakalářské práce je především upozornit na souvislosti ve vztahu k současnosti, na provázanost životních situací a překážek, které v konečném důsledku mají dopad na celkový život rodiny osamělé matky a její účast na trhu práce.

¹ Kraus, B. Základy sociální pedagogiky. 1.vyd. Praha: Portál, 2008, s. 73.

1. Pojem osamělá matka

Rodina měla a má dnes různé podoby, tradiční podoba matka-otec-dítě/děti je jednou z variací forem rodinného soužití. S neúplnými rodinami se můžeme setkat v průběhu celé moderní historie, s postupem času však docházelo k proměnám ve způsobu jejich vzniku a fungování. I v minulosti tvořily významný podíl v rámci rodinných domácností, vznikaly však především v důsledku vyšší úmrtnosti, která postihla jednoho z rodičů. Další skupinu tvořily svobodné matky s nemanželskými dětmi.

V současné době se nejčastějším důvodem osamělého mateřství stává rozvod manželství a nadále se zvyšující počet dětí rodičích se neprovdaným matkám. Mimomanželská plodnost, tedy podíl dětí narozených mimo manželství, vzrůstá ve všech evropských zemích.

Co představuje pojem „**osamělé mateřství**?“ Dudová ve své stati poukazuje na skutečnost, že v češtině stále běžný termín „neúplná rodina“ je v evropské literatuře a sociální politice považován za nevhodný a stigmatizující. Proměnlivost reality soukromého uspořádání vyjadřuje termín „jednorodičovská rodina“, popřípadě „osaměle žijící rodič“, neboť dnes již není neobvyklé, že dítě žije osaměle pouze s otcem. Mezi osamělé matky lze zařadit všechny ženy žijící s dětmi, ale bez partnera. Tedy svobodné matky, které porodily dítě mimo manželství a s otcem dítěte nikdy nežily, rozvedené ženy, které se do kategorie osamělých matek dostaly rozvodem, ovdovělé matky, a dále „neprovdané matky“ žijící dlouhodobě bez partnera či ženy, které se rozešly s partnerem po déletrvajícím vztahu.²

Zákonná definice „osamělého rodiče“ (zaměstnanec) je uvedena v ust. § 350 zákoníku práce, který říká, že: „*Osamělými se rozumějí neprovdané, ovdovělé nebo rozvedené ženy, svobodní, ovdovělí nebo rozvedení muži a ženy i muži osamělí z jiných vážných důvodů, nežijí-li s druhem, popřípadě s družkou.*“³

Podle zákona č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře „*za osamělého rodiče se pro účely tohoto zákona považuje rodič, který je svobodný, ovdovělý nebo rozvedený,*

² http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7480a1aebc8987dbcf7ab33a059cc8b1f76ef896_dudova.pdf

³ Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

pokud nežije s druhem.“⁴ Matoušek ovšem upozorňuje na skutečnost, že v případě užití této definice opomíjíme skupinu těch osamělých rodičů, kteří sice nejsou rozvedeni, avšak jeden z partnerů s rodinou fakticky nežije.⁵ V reálném životě tato skupina naplňuje všechny atributy osamělých rodičů.

1.1 Charakteristika osamělého mateřství

Rodina osamělé matky je určitým způsobem jedinečná. Od klasického, tradičního rodinného uspořádání, kde jsou přítomni oba rodiče, se liší především nedělenou a nedělitelnou zodpovědností za zvládání všech každodenních povinností naloženou na jednoho dospělého a částečně přenášenou na dítě (děti).

Rodič, který nemá po svém boku partnera, musí vše obstarat sám. Zajistit ekonomickou stabilitu rodiny, chod domácnosti i výchovu dítěte. Tato situace může vést ke konfliktům mezi jednotlivými rolemi ženy – matka – vychovatelka a pečovatelka versus zaměstnanec, případně matka hledající zaměstnání. Nalézt kompromis mezi skloubením zaměstnání, zajištěním hlídání dětí a potřebou příjmu dostačujícího k pokrytí potřeb rodiny náleží k naplnění kritérií, které jsou o to složitější, že osamělé matky čelí na trhu práce stereotypnímu přístupu k ženám, nízkému platovému ohodnocení a především nedostatečné nabídce zkrácených či flexibilních pracovních úvazků.⁶

Ettlerová et al. charakterizuje rodinu osamělé matky takto: „*Matky mají obvykle nižší vzdělání a častěji pracují ve službách, i při mladších dětech pracují většinou na plný úvazek. Příjmy domácnosti jsou podmíněny socioprofesionálními charakteristikami matek samoživitelek.*“⁷ Vzdělání a počet dětí působí na pracovní příjem různými směry, podle okolností na jedné straně motivuje k vyšším výdělkům, na straně druhé omezuje možnosti vyššího pracovního nasazení. Uplatnění se v profesi je velkou měrou omezováno rodinnými povinnostmi.

⁴ Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

⁵ Matoušek, O., Kodymová, P., Kolářková, J. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 43

⁶ http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7480a1aebc8987dbcf7ab33a059cc8b1f76ef896_dudova.pdf

⁷ Ettlerová, S., et al. Harmonizace rodiny a zaměstnání – současné možnosti a jejich reflexe u mladé rodičovské generace: postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2007, s. 35.

Míra zvládnutí rodinných a pracovních povinností souvisí s typem pracovní činnosti, s délkou pracovní doby, náročností práce, vzdáleností pracovního místa, časovou flexibilitou práce. S charakterem zaměstnání se pojí přítomnost dalších jevů. Osamělá matka v praxi naráží na fungování institucí, založených na chybných a nefunkčních stereotypch, které vycházejí z předpokladu genderové dělby práce mezi mužem a ženou, na níž je založeno fungování většiny sociálních institucí, jakými jsou pracovní trh, sociální systém, instituce péče o děti.⁸

Osamělé matky s dětmi tvoří jednu z nejohroženějších skupin populace, přičemž sociální vyloučení se vztahuje na děti v těchto rodinách a v rámci sociální reprodukce se přenáší do dalších generací. Následkem znevýhodnění jsou zpravidla nižší ekonomické zdroje a zejména chudoba⁹, kterou je ohroženo 40 procent jednorodičovských rodin s dětmi (Český statistický úřad 2007), ne samo osamělé mateřství. Česká republika se v posledních letech zařazuje k zemím s nejvyššími rozdíly mezi rizikem chudoby pro rodiny s jedním a rodiny se dvěma rodiči (Luxemburg Income Study, podle European Commission 2007).¹⁰

Této situaci nahrávají některá úsporná opatření státu, např. úpravy v poskytování dávek státní sociální podpory, omezení výhod, které osamělé matky požívaly, jakými jsou delší období při ošetřování člena rodiny, délka peněžité pomoci v mateřství a v neposlední řadě zpřísnění systému pomoci v hmotné nouzi.

Dudová však dále konstatuje, že i přes nepříznivou situaci ženy v postavení osamělých matek svým jednáním hledají a nacházejí řešení, volí strategie podle měnících se zdrojů a potřeb, jimiž zajišťují obživu a existenci své rodiny.¹¹

Naproti tomu Ettlerová et al. uvádí, že volba životních strategií není zcela svobodná, je podřízena ekonomickým tlakům, systému sociálního zabezpečení, stereotypnímu myšlení a společenskému klimatu (které není dost přátelské rodině).¹²

Volba životních strategií ve snaze obstát na pracovním trhu a současně skloubit rodičovské povinnosti není rozhodně svobodná. To, že matky hledají a nacházejí řešení,

⁸ http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7480a1aebc8987dbcf7ab33a059cc8b1f76ef896_dudova.pdf

⁹ příjem nedosahuje 60 procent mediánů příjmů za všechny osoby

¹⁰ http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7480a1aebc8987dbcf7ab33a059cc8b1f76ef896_dudova.pdf

¹¹ http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7480a1aebc8987dbcf7ab33a059cc8b1f76ef896_dudova.pdf

¹² Ettlerová, S., et al. Harmonizace rodiny a zaměstnání – současné možnosti a jejich reflexe u mladé rodičovské generace: postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2006, s. 98.

je v první řadě životní nutnost. Hnacímotorem žen je přitom snaha zabezpečit své děti navzdory chybějícímu partnerovi, absenci širší rodiny, nedostatku kvalifikace či pochopení zaměstnavatele.

1.2 Osamělé matky a placená práce

Pokud se podíváme do historie, ženská práce v domácnosti byla na světě od pradávna. Mezi první ženská „povolání“, tedy práce za odměnu patřily vědky, kořenářky, porodní báby, kojné a služky, ale také hostinské, lazebnice, prostitutky, později vychovatelky a učitelky. Pracovní příležitosti žen se vázaly a vážou k typicky ženským profesím, přesto hospodářský růst a změny ve společnosti umožnily ženám proniknout do oblastí spíše typických pro muže, avšak za cenu převzetí mužského profesního chování.¹³

Mareš vyjadřuje význam placené práce pro život člověka - zaměstnání poskytuje peníze, umožňuje strukturu času a sociální kontakty, rozmanitost žití, rozšiřuje úroveň činností a podporuje osobní identitu.¹⁴

V současné době je „*placená práce chápána jako zdroj ekonomické nezávislosti a jako cesta k odstranění materiálních a sociálních znevýhodnění*“.¹⁵ Sirovátka konstatuje, že „*v moderních společnostech se stala téměř rovnocenná účast žen na trhu práce v porovnání s muži všeobecnou normou*“.¹⁶

Profesní uplatnění se stalo téměř nedílnou součástí života žen, přestože tato samotná sféra mnohdy nepřináší dostatečné uspokojení, jak pokud jde o seberealizaci v zaměstnání, využití vzdělanostního potenciálu a schopností, tak také finančního ohodnocení práce. S vyšší příjmů souvisí skutečnost, že „*pokud se tedy většina žen již od dětství vzdělává v oborech, které jsou charakteristické nižšími odměnami*“¹⁷, zákonitě jsou jejich příjmy nižší.

¹³Vodáková, A., Vodáková, O. Rod ženský - Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme? 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 165.

¹⁴Mareš, P. Nezaměstnanost jako sociální problém. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 71.

¹⁵http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7480a1aebc8987dbcf7ab33a059cc8b1f76ef896_dudova.pdf

¹⁶Sirovátka, T. et al. Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti. 1. vyd. Boskovice: Albert, 2008, s. 9.

¹⁷Valentová, M. Rovnováha mezi rodinným životem a pracovní kariérou v kontextu ženské zaměstnanosti: Mezinárodní srovnávací studie. Praha: VÚPSV, 2004, s. 17.

Obstát na trhu práce není jen otázka schopností, ale také možností každého jedince, a proto si určité kategorie žen uvědomují své nerovné postavení a existující překážky, jakými jsou nižší flexibilita, nemožnost práce v neobvyklých hodinách a přesčasy, vyšší nemocnost a stres. Dále je to častá diskriminace ze strany zaměstnavatelů.

„Ta se vztahuje opět na ženy obecně, a v případě žen žijících s dětmi bez partnera může dosahovat ještě vyhraněnějších podob.“¹⁸

Taktéž Valentová ve stejném duchu vyjmenovává problémy či bariéry, s nimiž se ženy, ženy-matky při účasti na trhu práce setkávají. *„Při vstupu na trh práce jsou ženy, a to především ženy-matky postaveny před různé problémy:*

- *penalizaci ve formě omezení vstupu na pracovní trh,*
- *diskriminaci ve výši příjmu,*
- *genderově segregované vzdělávání,*
- *omezenou flexibilitu pracovního trhu a možnost pracovat na nestandardní pracovní úvazek,*
- *nedostatek formálních statutárních opatření, umožňujících lepší rovnováhu mezi rodinným a pracovním životem, např. formální péče o děti,*
- *kulturní tradice definující pozici ženy ve veřejné sféře,*
- *nutnost pracovat, i když by preferovaly starat se o své děti doma, nebo na druhé straně, jsou nuceny zůstat doma, i když by raději pracovaly.“¹⁹*

1.3 Dílčí závěr

Osamělé mateřství či rodičovství se stává fenoménem doby. Osamělé matky bývají v obecném povědomí obětmi generalizování, ačkoli jsou mezi nimi velké rozdíly a individuálně se potýkají s různými problémy v závislosti na věku, důvodu osamělosti, kvalifikaci, etnicitě. Příčiny osamělosti mohou být nepochybně různé, v mnoha

¹⁸ http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7480a1aebc8987dbcf7ab33a059cc8b1f76ef896_dudova.pdf

¹⁹ Valentová, M. Rovnováha mezi rodinným životem a pracovní kariérou v kontextu ženské zaměstnanosti: Mezinárodní srovnávací studie. Praha : VÚPSV, 2004, s. 51, 52.

případech si matky osamělost nevybraly dobrovolně. Za osamělostí se skrývá špatná volba partnera, opakované neperspektivní vztahy, mladická nerozvážnost na prahu dospělosti. Postoj matek je také rozdílný v tom, jak samy svoji osamělost vnímají. Na druhé straně některé osamělé matky mohou skutečně profitovat z dávek sociálního systému.

Charakteristika osamělého mateřství se již nese v duchu skloubení povinností v oblasti rodiny a práce. Míra zvládnutí rodiny a zaměstnání se odvíjí od celé řady okolností, jakými jsou existence širšího rodinného zázemí, fungování a dostupnost institucí péče o děti, charakter a náročnost zaměstnání.

Přestože je ekonomická aktivita pro většinu žen běžnou záležitostí, nezaručuje matkám v čele jednorodičovských rodin ekonomickou nezávislost.

2. Negativní důsledky osamělosti

„Osamělá matka je na rozdíl od úplných rodin častěji ohrožena nezaměstnaností, nedostatečným přístupem k přiměřenému bydlení, sociální izolací, chudobou či sociálním vyloučením.“²⁰ Matka jako osamělý rodič, tedy svobodná, rozvedená, ovdovělá či vdaná, ale bez partnera, se potýká se specifickými problémy. Každý z těchto problémů, častěji však jejich kumulace, může přivést ženu do nepříznivé životní situace.

Neprovdané matky jsou vystaveny vyššímu riziku nezaměstnanosti než vdané ženy a jsou častěji závislé na pomoci od státu. Sociální a daňový systém však dostatečně nemotivuje pracovat za nízkou mzdu, u nízko vzdělaných skupin samoživitelek dochází k dlouhým obdobím ekonomické nečinnosti. Mnoho dětí narozených mimo manželství tedy vyrůstá v nepříznivých sociálních podmínkách, neboť materiální deprivací jsou nejvíce ohroženy právě rodiny nezaměstnaných samoživitelek. Další zátěží jsou pro osamělou matku pocity beznaděje a snížení sebedůvěry plynoucí ze skutečnosti, že nedokáže naplnit potřeby svých dětí tak dobře, jak by si přála.²¹

Kraus vyjmenovává základní funkce rodiny: biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomickou, ochrannou, socializačně-výchovnou, emocionální. Především zajištění citového zázemí a příprava dětí pro život ve společnosti je ohrožena nedostatkem času, který osamělá matka věnuje ekonomickému zajištění rodiny a zajištění chodu domácnosti.²²

2.1 Ekonomické postavení

I osamělé matky, které dokáží zabezpečit své děti vlastní pracovní aktivitou, čelí ekonomickým problémům a to proto, že pracovní příjmy žen jsou zpravidla nižší než příjmy mužů. Osamělé matky nesou plnou odpovědnost za materiální zajištění rodiny. Přestože sílí důraz na zaměstnanost matek v čele rodin bez mužského živatele, znevýhodnění osamělých zaměstnaných matek přetrvává.

²⁰ Matoušek, O., Kodymová, P., Kolářková, J. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 44.

²¹ Tamtéž, s. 44.

²² Kraus, B. Základy sociální pedagogiky. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 73.

Důvodů je několik: pracovní příjmy žen jsou zpravidla nižší než příjmy mužů, dále osamělí rodiče neprofitují ze společného vedení domácnosti, nemohou těžit z redukce životních nákladů, kterou přináší život v partnerském svazku. Za ekonomickým znevýhodněním také stojí výše stanoveného výživného na nezaopatřené děti a problematické vymáhání výživného v případě neplnění vyživovací povinnosti povinným.²³

Aby zvládly rodinu ekonomicky zajistit, dle evropského srovnávacího šetření (European Commission 2007) obecně osamělé matky jsou nuceny přijímat práce, které jim příliš nevyhovují, a to především pro nízké ohodnocení a nepříznivou časovou flexibilitu. V oblasti placené práce, zejména v zemích s vysokou mírou ženské zaměstnanosti, ke kterým Česká republika náleží, osamělé matky pracují častěji než matky v úplných rodinách, vykonávají však méně kvalifikovaná zaměstnání. Osamělé matky mají relativně nižší zastoupení ve vyšších pracovních pozicích.²⁴

Ve znevýhodněném ekonomickém postavení se ocitají osamělé matky v případě nízkého sociálního postavení, a to nejen z důvodu nižších příjmů, ale častěji také kvůli většímu počtu dětí, méně odpovědnému životnímu stylu a nedostatečnému vzdělání.²⁵

Matoušek dále uvádí, že příjem rodiny ovlivňuje kvalitu zabezpečování každodenních potřeb, mezi které patří především zajištění stravy, bydlení, zdravotní péče a vzdělávání. Nevýhodná či omezená ekonomická situace těchto rodin, kdy veškeré příjmy jsou vynaloženy k zajištění nezbytných výdajů spojených se samotnou existencí a bydlením, rovněž omezuje možnosti dětí v jejich celkovém rozvoji prostřednictvím placených mimoškolních aktivit, kulturních a sportovních akcí. Další ekonomickou zátěží je zvyšující se podíl úhrad ze strany rodičů za školky, školy a školní pomůcky. Chudoba rodiče může přímo ovlivnit kvalitu vzdělávání dítěte, neboť rodič si nemůže dovolit zaplatit knihy, školní výlety nebo doučování, které by mohlo při studiu dítěti pomoci. Řetěží se tak další nevýhody, poškozující rodiče i děti, kdy v konečném důsledku se děti opět stávají nekvalifikovanou pracovní silou.²⁶

V případě nezaměstnanosti osamělých matek se chudoba nedotkne jen životní situace rodiče-matky, ale může vyvolat i chudobu dětskou. Tyto rodiny se stávají

²³ http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7480a1aebc8987dbcf7ab33a059cc8b1f76ef896_dudova.pdf

²⁴ http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7480a1aebc8987dbcf7ab33a059cc8b1f76ef896_dudova.pdf

²⁵ Matoušek, O., Kodymová, P., Kolářková, J. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 45.

²⁶ Tamtéž, s. 45.

příjemci sociálních dávek a jejich příjmy se pohybují na hranici životního minima, což ve svých důsledcích vede k vážnému narušení ekonomicko-zabezpečovací funkce rodiny.²⁷

Významnou část chudých tvoří osamělé matky, a to především s více dětmi a osamělé matky zdravotně handicapované. Zejména v období dlouhodobé nezaměstnanosti, kdy příjem z podpory v nezaměstnanosti či sociálních dávek stěží pokrývá základní potřeby rodiny, čelí tyto rodiny závažným finančním problémům.²⁸

2.2 Osamělá matka – primární pečovatelka

Bakalářská práce se zabývá harmonizací rodinného a pracovního života, neboť z hlediska osamělosti se pro zapojení do pracovního procesu jeví jako nejdůležitější. Je nutné si uvědomit, že jde o jednoho rodiče, který vodí a vyzvedává dítě ze školky či školy a který zajišťuje domácí přípravu na vyučování. Při výběru vhodného zaměstnání jsou pro osamělou matku důležitá kritéria, jakou je možnost časové a prostorové kombinace práce a rodiny a příjem, který dostatečně materiálně zajistí chod domácnosti. Matky mnohdy naráží na neslučitelnost délky pracovní doby s otvírací dobou v zařízeních pro děti.

V potřebě sladění pracovního a rodinného života se potkává několik významných aspektů, jakými jsou občanská práva v podobě podpory rovných šancí v přístupu žen na trh práce a ke společenskému uplatnění a k ekonomickému efektu.²⁹

„Harmonizace rodiny a zaměstnání je chápána hlavně jako soukromý problém a do značné míry jako především ženský problém.“³⁰

Většina zaměstnavatelů chápe rodinu jako výsostně soukromou sféru, která vylučuje zásah zvnějšku, a proto současně nemůže být cílem pro poskytování adekvátních zaměstnaneckých výhod a tolerantního chování. Zaměstnavatelé nedoceňují vztah mezi volnějším rozhodováním mezi prací a rodinou a lepším

²⁷ Matoušek, O., Kodymová, P., Kolářková, J. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 45.

²⁸ Mareš, P. Nezaměstnanost jako sociální problém. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 75.

²⁹ Tomešová Bartáková, H. Cesta zpátky: návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice, 1. vyd. Brno: MU, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 13.

³⁰ Ettlerová, S., et al. Harmonizace rodiny a zaměstnání – současné možnosti a jejich reflexe u mladé rodičovské generace: postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2006, s. 97.

pracovním výkonem (zaměstnanec mající zajištěné potřeby rodiny bývá zpravidla výkonnější, zvláště pomáhá-li mu svými opatřeními zaměstnavatel). Jsem přesvědčena, že každá žena individuálně využívá možností a svých schopností, jejichž cílem je sladit zaměstnání a rodinu.

Mezi nástroje harmonizace vedoucí ke zlepšení zvládnání povinností rodiče a zaměstnance náleží:

- „*Zákonné nároky na volno z důvodu péče o děti,*
- *nároky na finanční náhrady a sociální dávky spojené s takovým uvolněním ze zaměstnání,*
- *nároky na úpravu pracovní doby,*
- *nároky na další opatření ze strany zaměstnavatelů a jejich vlastní formy podpory zaměstnanců s malými dětmi,*
- *možnost využívání zařízení denní péče o děti předškolního i školního věku.*“³¹

Např: praxe v uplatňování úpravy pracovní doby je však jiná, často ji neumožňuje povaha výkonu práce, využívání zaměstnaneckých výhod ve prospěch pracovníků -rodičů se ne vždy řídí jejich potřebami, což může snižovat jejich účinnost.

Zárukou kvalitní výchovy není fakt, jestli dítě žije v úplné či neúplné rodině. Existence úplné rodiny není zárukou štěstí a výchovného úspěchu, úplná rodina představuje jen lepší výchovné předpoklady. A ty se odvíjejí jednak od osobnostních předpokladů vychovatele-matky a dále od ekonomického postavení rodiny. Matějček dále uvádí, že výchova pouze jedním rodičem je podstatně náročnější, neboť osamělý rodič nemá možnost podělit se o starosti a radosti spojené s výchovou, nemá možnost rozdělit si každodenní péči o dítě či děti.

Dalšími rizikovými faktory jsou absence role otce, pracovní přetížení vychovatele nebo naopak nezaměstnanost spojená se stresem, přílišná zaujatost svými problémy. Dalším činitelem ovlivňujícím vývoj vnitřních vztahů v neúplné rodině jsou okolnosti, za jakých ke ztrátě rodiče došlo (rozvod, úmrtí, vězení, rodič žijící

³¹ Ettlrová, S., et al. Harmonizace rodiny a zaměstnání – současné možnosti a jejich reflexe u mladé rodičovské generace: postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2006, s. 97.

v zahraničí) či dítě od počátku vyrůstá bez druhého rodiče – otce. Dětem osamělých matek, které žijí bez partnera, může roli otce nahradit prarodič či blízký příbuzný, a to případně existence širší rodiny, neboť dítě má potřebu napodobovat vzory. Absence otce se většinou projeví v závislosti na věku a pohlaví. Osamělá matka se může potýkat s nedostatkem autority, s důsledky chybějícího mužského vzoru.³²

Jako pravděpodobnější příčina problémů se však ukazuje špatná ekonomická situace osamělých matek než nepřítomnost otce. V dnešním materiálním světě se tak úspěšnost matky zvládnout výchovu dítěte, dětí odvíjí především od schopnosti finančně zabezpečit rodinu. Mezi kritéria sociálního handicapu dětí se řadí nezaměstnanost alespoň jednoho z rodičů, neúplná rodina, nevyhovující bydlení atd.

Ekonomické znevýhodnění může sebou nést výchovné problémy dětí, následně i zvýšenou delikvenci mládeže. Rizika osamocení mateřství tkví v zátěži psychické a ekonomické a spočívají i v ohrožení nezaměstnaností, sociální izolaci, sociálním vyloučení a v chudobě. Osamocená matka zaujatá vlastní prací či hledáním zaměstnání a péčí o domácnost nemá čas na učení, hraní a povídání si s dítětem.³³

Nedostatek času na dítě, stále přítomný stres v rodině může mít vliv na školní úspěšnost, resp. neúspěšnost dítěte ve škole. V případě selhání dítěte ve škole je matka okolím označena za objektivní příčinu problémů.

2.3 Problémy v oblasti psychické

Osamělé matky s dětmi jsou jako ohrožená skupina obyvatel vystaveny velkému tlaku vyplývajícího ze splnění několika rolí, ve kterých musí nebo by měly obstát. Častý stres vyvolaný nepříznivou ekonomickou situací, riziko ztráty zaměstnání, případně nezaměstnanost vedou ke zhoršení tělesného zdraví. Jako duševní následky se uvádějí deprese, alkoholismus, poruchy chování, sebevražedné pokusy, sebevraždy a domácí násilí. Častá je snížená sebeúcta, mizí obvykle pocit zdraví, objevují se úzkostné stavy, čímž dochází k celkovému zhoršení kvality života.³⁴

³² Matějček, Z. Rodiče a děti. 2.vyd. Praha: Avicenum, 1989.

³³ Matoušek, O., Kodymová, P., Kolářková, J. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 44, 45.

³⁴ Buchtová, B. et al. Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém. 1. vyd. Praha: Grada, 2002, s. 130.

Dalším projevem jsou poruchy nálad (afektivní poruchy), deprese z pracovní deprivace. Tento termín vyjadřuje fyziologické, psychologické a sociální důsledky nechtěné ztráty práce.³⁵

Stres vyvolává nejen nezaměstnanost, ale také velká míra povinností, pocit zodpovědnosti obstat na poli rodiny a zaměstnání, přepracovanost. Zvyšují se negativní vjemy a klesá míra pocitů štěstí a životního uspokojení. Ke stresu se často přidávají další doprovodné zesilující faktory, jako jsou kouření, požívání alkoholu, léků a drog.³⁶

Kromě výše uvedených problémů se však může u žen objevit také citová závislost na dítěti způsobená nedostatkem jakýchkoliv jiných kontaktů či strachem z navazování kontaktů nových. Jejich úzkostné a depresivní stavy často pak vyvolávají odezvy u dětí, které pak také trpí psychickými poruchami, což zpětně zvyšuje úzkostnost matek.

K sociálním opatřením v psychiatrii patří oblast sociální rehabilitace, např. rehabilitační přístupy typu pracovní terapie ve zdravotnických zařízeních, chráněné dílny. Dále je to psychologické poradenství, různé formy telefonické pomoci, linky důvěry.³⁷ Tyto oblasti je nadále nutno rozvíjet ve smyslu osvěty a zpřístupnění těchto forem pomoci. Naše společnost obecně vyhledává odbornou pomoc až ve chvíli krizového stavu.

2.4 Sociální vyloučení

*„Sociální vyloučení bývá založeno na následujících faktorech: příslušnost k národnostní menšině, neuspokojivé bydlení bez základního vybavení, nedostatečné vzdělání, špatný zdravotní stav, ztráta sociálních kontaktů.“*³⁸ Dle mnoha odborníků základní příčina tkví v dlouhodobé nezaměstnanosti, která souvisí s komplikovaným uplatňováním některých skupin obyvatel na trhu práce, mezi které nesporně patří osamělé matky s dětmi.

³⁵ Buchtová, B. et al. Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém. 1. vyd. Praha: Grada, 2002, s. 137.

³⁶ Mareš, P. Nezaměstnanost jako sociální problém. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 84.

³⁷ Buchtová, B. et al. Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém. 1. vyd. Praha: Grada, 2002, s. 154.

³⁸ Matoušek, O., Kodymová, P., Kolářková, J. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 47.

*„Sociální znevýhodnění může spočívat i v nediferencovaném, příliš velkorysém poskytování podpor a služeb, které klienty odrážejí od toho, aby se starali sami o uspokojování svých potřeb.“*³⁹

Nezaměstnanost nebo malá pracovní aktivita se často soustřeďuje do sociálních skupin, kde jsou přítomny další handicapy. Život bez práce se stává čímsi normálním a tak jako se v některých rodinách předává řemeslo, tak se v některých rodinách dědí nezaměstnanost. Ta se ve vícegenerační podobě vyskytuje také mezi rodinami osamělých matek. I v případě, že matka zcela nerezignuje na pracovní uplatnění, část rodin žije dlouhodobě ze sociálních dávek a podpor a svým způsobem života se izoluje od ostatní společnosti a dává nedobry příklad dalším generacím.⁴⁰

Další faktor, na základě kterého se osamělé matky s dětmi ocitají v sociální izolaci, je omezení vlastního volného času, čímž dochází ke snížení frekvence sociálních styků. V případě, že jsou zaměstnané, se sociální kontakty omezují na pracovní a příbuzenské. Na kontakty jiného druhu (sportovní, kulturní, kamarádké) nezbyvá čas ani energie, významnou překážkou je opět nedostatek finančních prostředků.⁴¹

2.5 Dílčí závěr

Tato kapitola upozorňuje na palčivé problémy a životní situace, ve kterých musí osamělá matka obstát jako živitelka rodiny a primární pečovatel. Požadavky zaměstnavatelů vzrůstají na všech pracovních pozicích, rovněž je kladen důraz na větší zainteresovanost rodičů od mateřských škol počínaje. Matky, patřící spíše k nízkopříjmové skupině obyvatel, se tak ocitají přes všechno pracovní úsilí na hranici soběstačnosti a díky úsporným opatřením se vracejí zpět mezi příjemce sociálních dávek, neboť existence jednoho příjmu v rodině a jeho jakýkoliv výpadek nebo snížení, případně nenadálý výdaj má vliv na ekonomickou stabilitu rodiny.

Současně míra povinností a jejich zvládnání či nezvládnání může mít vliv na zdravotní stav matky, ale i dítěte, dětí a velká míra povinností může být důvodem

³⁹ Matoušek, O. Slovník sociální práce. 1. vyd. Praha: Portál, 2003, s. 235.

⁴⁰ Matoušek, O., Kodymová, P., Koláčková, J. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 307.

⁴¹ Tamtéž, 2005, s. 47.

sociální izolace. Pochopitelně vždy záleží na její osobnosti, vlastnostech či zkušenostech a schopnostech zvládat krizové situace, na zázemí, které má. Přesto zátěž, které osamělé matky čelí, je vysoká a může vyvolávat pocity zklamání (neuspokojována může být u osamělé matky celá řada potřeb – od nezbytnosti sebeúcty a seberozvoje až k základním potřebám spánku, uvolnění, relaxace). Frustrovaná, stresovaná a vyčerpaná žena pak může snadno podlehnout depresi.

3. Osamělá matka ve struktuře sociálního systému

Finanční podpora osamělých matek se uskutečňuje ve dvou rovinách: v oblasti sociální politiky, kdy se jedná o pomoc finanční, a ve sféře sociálních služeb, tedy na pomoc nefinanční.⁴²

Závislost osamělých matek na pomoci od státu naznačuje jejich častější ohrožení materiální deprivací. Křehká ekonomická rovnováha v případě nepředvídatelné události, onemocnění člena rodiny, přechodný pokles příjmu a ztráta zaměstnání staví ženu do role, kdy je závislá na pomoci státu.

Česká republika patří k zemím s nejvyššími rozdíly mezi rizikem chudoby pro rodiny s jedním a rodiny se dvěma rodiči. Hlavní otázkou se tak stává, zda mají být osamělé matky v sociálním systému brány jako skupina se speciálními potřebami.⁴³

Změny či spíše přijatá úsporná opatření zhoršují ekonomické poměry ve většině rodin s nezaopatřenými dětmi, a situace se zvláště problematizuje tam, kde hospodaří pouze s jedním příjmem. Ke zhoršení tedy může velmi rychle dojít při pracovní neschopnosti, kdy první tři dny nejsou placeny, vztahuje se rovněž k čerpání náhrady mzdy při ošetřování člena rodiny. Dále je to až na výjimky zrušení sociálního příplatku (podrobněji popsáno v následující kapitole) a již zmiňovaný problém s vymáháním výživného na nezaopatřené děti. Osamělé matky s dětmi se tak velmi rychle ocitají na hranici životního minima v případě nižších, ba i průměrných příjmů.

3.1 Dávky státní sociální podpory

Upravuje zákon 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů. Státní sociální podporou se stát podílí na krytí nákladů na výživu a ostatních základních osobních potřeb dětí a rodin a poskytuje ji i při některých dalších sociálních situacích.

⁴² Matoušek, O., Kodymová, P., Kolářková, J. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 47.

⁴³ http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7480a1aebc8987dbcf7ab33a059cc8b1f76ef896_dudova.pdf

Státní sociální podpora se ve stanovených případech poskytuje v závislosti na příjmu.

Dávky poskytované v závislosti na příjmu:

1. přídavek na dítě
2. příspěvek na bydlení
3. porodné
4. sociální příplatek

Ostatní dávky:

1. rodičovský příspěvek
2. dávky péstounské péče
3. pohřebné

S účinností od 1. 1. 2011 došlo ke zpřísnění kritérií pro poskytování sociálního příplatku. Zůstal zachován v případě rodiče pečujícího alespoň o jedno nezaopatřené dítě, které je dlouhodobě nemocné, dlouhodobě zdravotně postižené nebo dlouhodobě těžce zdravotně postižené, anebo v případě, kdy zdravotně postižený je rodič nebo se jedná o rodiče, který je sám nezaopatřeným dítětem, který je dlouhodobě zdravotně postižený nebo dlouhodobě nemocný (z. č. 347/2010 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s úspornými opatřeními v působnosti MPSV).

Odejmutí sociálního příplatku se dotklo řady osamělých matek, zaměstnaných i nezaměstnaných. Přišly o příjem z okruhu dávek státní sociální podpory, a další zatížení nastává matkám, které musí nově platit školné v mateřských školkách, neboť příjemkyně této dávky byly zpravidla osvobozeny od placení školkovného.

3.2 Dávky pomoci v hmotné nouzi

Upravuje zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. Jedná se o formu pomoci osobám s nedostatečnými příjmy, které jsou nutné k zabezpečení obživy, bydlení a řešení mimořádných událostí. Je jedním z opatření, kterými Česká republika bojuje proti sociálnímu vyloučení.

Zákon vymezuje, kdo je osobou v hmotné nouzi - jedná se o osobu či rodinu, která nemá dostatečné příjmy a její celkové sociální a majetkové poměry neumožňují uspokojení základních životních potřeb na úrovni ještě přijatelné pro společnost.

Současně si své příjmy nemůže z objektivních důvodů zvýšit vlastní prací, uplatněním nároků a pohledávek, prodejem nebo využitím majetku.

Dávkami, kterými se řeší pomoc v hmotné nouzi, jsou:

- příspěvek na živobytí,
- doplatek na bydlení,
- mimořádná okamžitá pomoc.

Příspěvek na živobytí je základní dávkou pomoci v hmotné nouzi, je určen na zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb. Částka živobytí je stanovena pro každou osobu individuálně, a to na základě hodnocení její snahy a možností. Pro stanovení živobytí rodiny se jednotlivé částky živobytí osob sčítají.

Doplatek na bydlení je dávka pomoci v hmotné nouzi, která řeší nedostatek příjmu k uhrazení nákladů na bydlení tam, kde nestačí vlastní příjmy osoby či rodiny včetně příspěvku na bydlení ze systému státní sociální podpory. Dávka je poskytována nájemci nebo vlastníku bytu a je podmíněna nárokem na příspěvek na živobytí a na příspěvek na bydlení. Zákon umožňuje poskytnout doplatek na bydlení i ve výjimečných případech, jestliže žadatel dlouhodobě využívá jinou než nájemní formu bydlení, např. ubytování v azylovém domě pro matky s dětmi apod.

Mimořádná okamžitá pomoc je poskytována osobám, které se ocitnou v situacích, které je nutno bezodkladně řešit. Podmínky hmotné nouze nemusí být plněny, ale v případě neposkytnutí pomoci hrozí vážná újma na zdraví:

- postižení vážnou mimořádnou událostí (požár, živelné pohromy apod.),
- nedostatek prostředků k úhradě jednorázového výdaje (ztráta dokladů),
- nedostatek prostředků k nákupu nebo opravě předmětů dlouhodobé spotřeby nebo k uhrazení nákladů v souvislosti se vzděláním nebo zájmovou činností dětí,
- ohrožení sociálním vyloučením (návrat osob z vězení, z dětského domova apod.).

K poskytování dávek pomoci v hmotné nouzi uvedu dva body, které vnímám problematicky ve vztahu (nejen) k osamělým žadatelkám. První bod se váže k rozhodnému období, ze kterého se dávky pomoci v hmotné nouzi stanoví. Toto

období je tříměsíční, tedy příliš dlouhé a nekopíruje aktuální příjmovou situaci a v mnoha případech žadatelkám nezaručuje skutečný doplatek do životního minima v daném měsíci.

Druhým bodem je výkon veřejné služby. Dle novely zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů činí částka živobytí u osoby, která pobírá příspěvek na živobytí déle než šest kalendářních měsíců částku existenčního minima, tj. 2020 Kč. Tato situace se nevztahuje na osobu, u které se nezkoumá snaha zvýšit si příjem vlastní prací, osobu pobírající podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci, osobu, která má příjem z výdělečné činnosti a osobu, která vykonává veřejnou službu v rozsahu alespoň 20 hodin v kalendářním měsíci. Veřejná služba má přispívat k zachování pracovních dovedností u osob dlouhodobě setrvávajících ve stavu hmotné nouze.

Nepochybně je zpřísnění a podmínění výplaty dávek výkonem veřejných prací správné. Pro ty osamělé matky s dětmi ve věku tři až šest let, které nemají zázemí v širší rodině, je však toto zpřísnění osudné. U některých dochází ke snížení jejich životního minima na existenční ne v důsledku toho, že by veřejnou službu nechtěly vykonávat, ale především proto, že na 20 hodin měsíčně nemají zajištěno místo v mateřské škole. Děti, které již mateřskou školu navštěvují, mnoho matek odhlašuje, neboť nemají finanční prostředky na úhradu nákladů na provoz MŠ, které jsou nyní povinny hradit. V důsledku zrušení sociálního příplatku jsou rodiče povinni se podílet na úhradě nákladů na provoz MŠ, dochází tak k dalšímu ekonomickému zatížení rodin osamělých matek. Na základě přiznání sociálního příplatku byli rodiče osvobozeni od úplaty dle ust. § 6 odst. 5 vyhlášky č. 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání.

3.3 Sociální práce a poradenství

Sociální práce s rodinou je prvotní odpovědností sociálních pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí, jejichž činnost upravuje samostatná právní norma⁴⁴, dále zákon o rodině, občanský zákoník, občanský soudní řád a jiné právní normy a dohody, např. Úmluva o právech dítěte.⁴⁵

⁴⁴ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

⁴⁵ Matoušek, O., Kodymová, P., Kolářková, J. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 50.

Mezi hlavní úkoly sociálních pracovníků patří práce s ohroženými rodinami, mezi něž bezesporu patří rodiny osamělých matek s dětmi, které se dostaly do krizové situace, jejich vyhledávání a poskytování poradenské činnosti. V širším kontextu je posláním sociálního pracovníka posilovat zaměřenost této sféry na prorodinné a dětem příznivé postoje, vyrovnání příležitostí a zprostředkování životních šancí dětem z neúplných rodin, které jsou již nepříznivě ovlivněny absencí jednoho rodiče a měly by být chráněny před dalšími formami znevýhodnění, jako je ztráta zaměstnání či neúspěšnost při hledání zaměstnání, jež se projeví v ekonomickém statusu rodiny osamělé matky s dětmi. V případě matek, které zaměstnání hledají, je náplní sociální práce pomoc při návratu na pracovní trh. Při ztrátě zaměstnání podpora při zvládnutí bezprostředních důsledků nezaměstnanosti.⁴⁶

Je nemožné, aby jeden rodič zcela nahradil oba rodiče, snahou moderní sociální práce by mělo být tento proces podpořit. Matoušek konstatuje, že v současné době v ČR nejsou vytvořeny dostatečné předpoklady ke komplexnějšímu přístupu. Pro jiné formy práce, než je finanční pomoc je, prostor velmi omezený. Pracovní přetížení a nedostatek poradenských specialistů znemožňuje provázanost služeb a individuální přístup.⁴⁷

Poradenství se řadí k sociálním službám, které poskytují sociální pracovníci, a dále lékaři, psychologové, právníci, poradny a neziskové organizace. Jedná se o službu, která se poskytuje lidem, kteří nejsou schopni bez vnější podpory vyřešit specifickou situaci ve svém životě. Poradenství je realizováno prostřednictvím rad, zprostředkováním informací, aktivní pomoci při vyjednávání, zastupování atd. Cílem je umožnit člověku vlastními silami a schopnostmi vyřešit nepříznivou situaci nebo problém.⁴⁸

Další přímou podporu a poradenství poskytují neziskové organizace. Občanské sdružení Klub osamělých maminek sdružuje rodiče, které mají ve své péči děti bez druhého partnera. Kromě zpracovávání připomínek k návrhům zákonů v sociální oblasti těmto rodinám zajišťuje finančně dostupné hlídací služby v bytech, poskytuje bezplatné právní nebo psychologické poradenství. Ratolest, o.s. je nestátní nezisková organizace, jejímž posláním je pomáhat sociálně znevýhodněným dětem a jejich

⁴⁶ Matoušek, O., Kodymová, P., Kolářková, J. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 309, 310.

⁴⁷ Tamtéž, s. 310.

⁴⁸ Matoušek, O., Kodymová, P., Kolářková, J. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 49.

rodičům s cílem řešit jejich nepříznivou životní situaci nebo jí předcházet tak, aby měli rovné šance žít kvalitní život a začlenit se do společnosti. Dalšími nestátními organizacemi jsou Národní centrum pro rodinu a Mateřská centra. Mezi činnostmi, která osamocným rodičům nabízejí jsou víkendová setkání, integrační programy a kluby osamělých rodičů. Společným jmenovatelem je především předcházet sociální izolaci osamocněných rodičů a jejich dětí.⁴⁹

3.4 Dílčí závěr

Osamělé matky tvoří velkou skupinu příjemců sociálních dávek. Stále častěji jsou žadateli nebo příjemci zaměstnané osamělé matky, kterým se díky nízkým příjmům nedaří vymanit ze sociálního systému. Za touto situací nestojí jen nízké nebo snižující se příjmy, ale také rostoucí životní náklady, především v souvislosti se zvyšujícími se náklady na bydlení a vzdělání.

Osamělé matky rovněž představují cílovou skupinu pro sociální práci, ať již pro svou křehkou stabilitu, problémy při zvládnání rodičovských povinností, poradenskou činnost při hledání zaměstnání apod.

⁴⁹ Matoušek, O., Kodymová, P., Kolářková, J. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 50.

4. Životní období a bariéry ovlivňující účast osamělé matky s dětmi na trhu práce

Pokud se ve své práci zabývám obdobím, kdy žena vstupuje zpět do pracovního procesu, hledá a případně nachází zaměstnání, je nutné naznačit okolnosti, za jakých se vrací na trh práce. Potřeba zaměstnat se zpravidla následuje po určitém časovém úseku, který žena - matka věnuje péči o dítě (děti) v domácím prostředí a není pracovně aktivní. V případě pracovních příležitostí je třeba rozlišit dva hlavní druhy faktorů, které délku přerušení zaměstnání a jeho dopady pro další pracovní uplatnění mohou ovlivňovat: „*individuální - mikroúrovňové faktory jako jsou věk ženy, rodinný status, počet dětí a dále také charakteristika spojená s lidským kapitálem, jako je dosažené vzdělání, postavení v zaměstnání, délka působení na trhu práce, zkušenost s nezaměstnaností, postoje a preference jedince,*

a systémové - makroúrovňové determinanty, které se týkají např. ekonomické, sociální a kulturní situace v zemi, jako je kulturní tradice země, poptávka po ženské pracovní síle, typ legislativy zaručující rovné šance na trhu práce.“⁵⁰

Z výše uvedených faktorů tak plyne rozsáhlý výčet determinant, které ovlivňují účast matek na pracovním trhu. K dalším faktorům lze přiřadit vliv délky přerušení nebo omezení na trhu práce z důvodu péče o děti, skutečnost, zda žena pracuje ve veřejném nebo soukromém sektoru. Veřejný sektor je vnímán jako významný faktor ovlivňující integraci žen do trhu práce. Dalším faktorem je stabilita zaměstnání a povaha uzavřené pracovní smlouvy. Významným faktorem jsou hodnoty a ambice žen. Dle volných strategií a preferencí žen lze rozlišit tři základní typy jejich životních strategií: „*orientaci na domácnost, strategii adaptace a orientaci na práci.*“⁵¹

Ženy s vyšším vzděláním a pracovními zkušenostmi mají tendenci k dřívějšímu návratu na trh práce, představují typ žen orientovaných na práci, zatímco ženy se základním vzděláním a vyučené vnímají trh práce jako problematický a obecně bývají více zaměřeny na rodinu a osobní péči o děti. Adaptabilní typ žen se snaží

⁵⁰ Valentová, M. Přerušení účasti na trhu práce z důvodu péče o děti a subjektivní vnímání jejich důsledků. In Gender, rovné příležitosti, výzkum. 2009, roč. 10, č. 2, s. 31, 32.

⁵¹ Tamtéž, s. 33.

kombinovat rodinu se zaměstnáním, především s pomocí alternativních pracovních úvazků.⁵²

Následující část se věnuje charakteristice životních situací, které mají bezprostředně vliv na účast osamělé matky s dětmi na trhu práce. Existence takových životních situací, nebo dokonce jejich kumulace, znásobují dopad na život rodiny osamělé matky a jsem přesvědčena, že přímo ovlivňují účast těchto žen na trhu práce.

4.1 Období po skončení rodičovské dovolené

Narození dítěte má výrazný vliv na zaměstnanost matky. Účast na trhu práce je přerušována nejčastěji do 3-4 let věku dítěte, podle zvolené délky čerpání rodičovského příspěvku, tzv. **vícerychlostní rodičovské dovolené**⁵³, zavedené od ledna 2008. Mateřská a rodičovská dovolená je jedním ze způsobů vyvážení rodinného a profesního života, jež umožňuje na čas opustit trh práce a věnovat se rodičovským povinnostem.

Valentová ve svém článku uvádí, že rodičovská dovolená z důvodu péče o dítě má v ČR dlouhodobou tradici již od šedesátých let. Od trendu z devadesátých let, směřujícímu k udržení péče o děti uvnitř rodiny, který měl také za následek dlouhodobé opuštění trhu práce a omezení nabídky formální péče o děti, se postupně od roku 2000 otevírají možnosti přivýdělnku při pobírání rodičovského příspěvku. V posledních pěti letech příjmy rodiče na rodičovské dovolené nejsou sledovány, pokud je zajištěna celodenní péče o dítě.⁵⁴

T. Bartáková však klade otázku, jak má tedy žena zajistit péči o dítě, které do tří let nesmí být v institucionální péči déle než pět dní v měsíci, a mezi 3. a 4. rokem ne déle než 4 hodiny denně nebo ne déle než 5 celých dní v měsíci, a současně najít odpovídající zkrácený pracovní úvazek. V konečném důsledku výše uvedené změny, týkající se poskytování rodičovského příspěvku prakticky nevedou „*k rozšíření voleb v kombinaci práce a rodiny a ke zlepšení přístupu žen s malými dětmi na trh práce.*“⁵⁵

⁵² Valentová, M. Přerušování účasti na trhu práce z důvodu péče o děti a subjektivní vnímání jejich důsledků. In Gender, rovné příležitosti, výzkum. 2009, roč. 10, č. 2, s. 39.

⁵³ Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁴ Valentová, M. Přerušování účasti na trhu práce z důvodu péče o děti a subjektivní vnímání jejich důsledků. In Gender, rovné příležitosti, výzkum. 2009, roč. 10, č. 2, s. 30.

⁵⁵ Tomešová Bartáková, H. Cesta zpátky: návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice, 1. vyd. Brno: MÚ, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 229.

„3-4 roky dlouhá pracovní přestávka z důvodu péče o dítě docela pochopitelně vede k problematickému vnímání ženské pracovní síly ze strany zaměstnavatelů,“⁵⁶ neboť „zaměstnavatelé totiž nadále často vycházejí z předpokladu, že se rodičovstvím žena stává rizikovější pracovní silou.“⁵⁷

V praxi to zpravidla znamená, že zaměstnavatelé u žen očekávají větší riziko absencí z důvodu péče o dítě, menší zainteresovanost žen z důvodu koncentrace na péči o děti a domácnost., riziko odchodu na mateřskou dovolenou. Tyto diskriminační projevy lze pozorovat na více úrovních, a to již při přijímání na pracovní pozici, pracovním povýšení, rozšíření pracovních kompetencí či naopak propouštění. Naproti tomu převážná část zaměstnavatelů je si vědoma, že prostředí přátelské rodině vede zaměstnance k větší produktivitě práce a loajálnosti.

Na volbu strategie při návratu z rodičovské dovolené na trh práce má prokazatelný význam vzdělání. Vzdělání společně s garancí pracovního místa zaměstnavatelem do tří let věku dítěte umožňuje ženě snadnější návrat zpět do pracovního procesu. Ženy s vyšším vzděláním a pracovními zkušenostmi mají tendence k rychlejšímu návratu na trh práce oproti ženám s nižším vzděláním a orientací na rodinu a děti jako životní hodnotu. Především ženy se základním vzděláním a vyučené preferují dlouhé setrvání s dětmi v domácím prostředí, tedy do čtyř let věku dítěte. Tyto ženy již nemají zpravidla problém umístit dítě do předškolního zařízení, častěji se však ocitají v evidenci úřadu práce.

Tomešová Bartáková zmiňuje, že vstup do nezaměstnanosti po skončení rodičovské dovolené je pro určitou skupinu žen lepším řešením než vstup do často nejisté a špatně placené pozice na trhu práce. Roli nepochybně hraje poměr výše potencionálního výdělků oproti příjmu ze sociálních dávek.⁵⁸

Období po skončení rodičovské dovolené je charakteristické celkovou náročností na zvládnutí návratu či nástupu do nového zaměstnání po letech strávených doma. Současně je potřeba zvládnout vstup dítěte do kolektivního zařízení, který nebývá vždy jednoduchý a ideální. Ne vždy se dítě ihned sžije s kolektivem, nezřídka dochází k frustraci z odloučení od matky, která může být pocíťována také opačně.

⁵⁶ Tomešová Bartáková, H. Cesta zpátky: návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice, 1. vyd. Brno: MU, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 81.

⁵⁷ Tamtéž, s. 104.

⁵⁸ Tamtéž, s. 21.

4.2 Nedostatek či nedostupnost institucí denní péče o děti

Ke skloubení rodinných a pracovních povinností se ukazuje jako nezbytná dostupnost formálních zařízení pro děti do tří let věku a pro děti od tří let věku po mladší školní věk.

Co se týká formálních zařízení pro děti do tří let věku, Tomešová Bartáková uvádí, že v ČR po pádu komunistického zřízení prošla podporovaná péče o děti do tří let věku radikálními změnami. Na přelomu devadesátých let nastal rapidní pokles kapacity jeslí.⁵⁹ Za poklesem zájmu stály nejen špatné zkušenosti před rokem 1989 a rychlé šíření infekcí, ale především trend politiky směřující k udržení péče o děti uvnitř rodiny a zavedení rodičovského příspěvku do tří let věku dítěte.

V současné době jsou všechna zařízení poskytující péči zdravým dětem ve věku do tří let nestátní, zřizovateli jeslí jsou z 95% obce a z 5% jiné právnické a fyzické osoby. Bez pomoci státu privátní poskytovatelé nejsou schopni zajistit služby dostupné všem vrstvám obyvatel. Rovněž finanční spoluúčast, přestože se liší v rámci jednotlivých jeslí, je především pro nižší příjmové kategorie rodičů často nedostupná. Dalším problémem, jak se shodují autoři Valentová a Tomešová Bartáková je dostupnost jeslí pouze ve větších městech a to navíc s malým počtem míst.⁶⁰

Zpravidla je tato péče určena pro děti starší jednoho roku. V české společnosti je považována péče o nejmladší věkovou kategorii za záležitost domácí sféry a za právo rodičů starat se o takto malé dítě v domácím prostředí. Pro osamělé matky s dětmi je to také období, kdy mají zajištěný příjem dávkami státní sociální podpory. Pokud se nemohou vrátit dříve na garantované pracovní místo nebo nemají možnost dobrého zaměstnání se zaručeným příjmem, umístění dítěte do jeslí nevyhledávají právě pro další finanční zatížení formou úhrady pobytu dítěte v jeslích.

Od tří let je naopak vyzdvihována výhoda mateřských školek, vesměs zřizovaných státem, obcí nebo krajem, a to především pro možnost zapojení dítěte do kolektivu, což je chápáno jako žádoucí pro jeho zdravý vývoj. V současné době

⁵⁹ Tomešová Bartáková, H. Cesta zpátky: návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice, 1. vyd. Brno: MU, Mezinárodní politologický ústav, 2009 (pro doplnění kapacita jeslí v roce 1989 53 000 míst, v roce 1993 9000 míst, v roce 2003 60 jeslí s 1700 místy – ÚZIS2007), s. 53.

⁶⁰ Tomešová Bartáková, H. Cesta zpátky: návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice, 1. vyd. Brno: MU, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 53,54. Valentová, M. Přerušení účasti na trhu práce z důvodu péče o děti a subjektivní vnímání jejich důsledků. In Gender, rovné příležitosti, výzkum 2009, roč. 10, č. 2, s. 39.

je problematické umístit dítě nejen před dosažením tří let věku, ale i mezi třetím a čtvrtým rokem⁶¹, a to především proto, že vzrůstající poptávka po místech ve školkách převyšuje jejich nabídku. Školky z důvodu nedostatku kapacit používají při přijímání dětí formální i neformální kritéria. Mezi formální kritéria patří povinnost přijmout předškolní děti. Mezi neformální kritéria patří odstupňování přijímaných dětí podle věku, čili se snižujícím věkem roste pravděpodobnost nepřijetí dítěte. Děti ve věku tří let mateřské školky přijímají jen zřídka.⁶²

V posledních letech také školky vyžadují potvrzení zaměstnavatele matky, že matka je nebo bude zaměstnána. K evidenci na úřadu práce vesměs školky nepřihlížejí, čili přesto, že matka dává evidenci na úřadu práce signál, že je připravena se zaměstnat, mnohdy nemá zajištěnu péči o dítě právě pro současný nedostatek míst v mateřských školách.⁶³

Dalším problémem je systém přijímání dětí, tzv. zápis do školky, neboť vyžaduje velmi včasné jednání a kalkulaci s více faktory. Zápis probíhá na přelomu února a března, děti nastupují od září, během roku nabírají školky děti spíše výjimečně. Nedostatek míst ve školkách a málo flexibilní systém činí ženám problémy sladit nástup do práce s jistotou, že dítě bude do školky přijato.

Přestože je tedy péče o děti starších 3 let v ČR zabezpečena prostřednictvím husté sítě finančně dostupných mateřských škol, které jsou hojně využívány, nicméně k lepší slučitelnosti profesních a rodinných rolí by napomohlo větší přizpůsobení těchto služeb potřebám rodin s dětmi (např. problematika otevíracích hodin nebo podmínky přijímání dětí do zařízení).

Rodiče, jejichž dítě je umístěno v mateřské škole, musí hradit náklady spojené s provozem mateřské školy a stravné. Od 1. 1. 2005 děti příslušného věku navštěvují poslední rok mateřské školy před nástupem povinné školní docházky bezplatně. Osvobození od úplaty byli rovněž rodiče ve špatné sociální situaci (pobírající sociální příplatek).⁶⁴ Omezením výplaty sociálního příplatku pouze pro dlouhodobě nemocné děti přišla celá řada osamělých matek o možnost snížení nákladů spojených s placením

⁶¹ Tomešová Bartáková, H. Cesta zpátky: návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice, 1. vyd. Brno: MU, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 70 (v roce 2001 2289 odmítnutých žádostí, v roce 2006 již 9570 odmítnutých žádostí).

⁶² Tamtéž, s. 172.

⁶³ Tamtéž, s. 187, 188.

⁶⁴ Ettlerová, S., et al. Harmonizace rodiny a zaměstnání – současné možnosti a jejich reflexe u mladé rodičovské generace: postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2006, s. 89.

mateřské školy. Zda budou sociálně slabí rodiče osvobozeni od poplatku za provoz mateřské školy, bylo ponecháno zcela v kompetenci ředitelů mateřských škol.

Jen okrajově se zmíním o mateřských školách provozovaných soukromými subjekty a dotknu se i služby „baby-sitting“ (dle z. č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání), a to především pro jejich finanční nedostupnost pro nízkopříjmové skupiny rodičů-osamělých matek s dětmi. Zřizování firemních školek je teprve v začátcích, neboť dosud nedisponují žádným statutem, dle kterého by měly fungovat.

Protože se věnuji osamělým matkám s dětmi po mladší školní věk, připomenu ještě služby školních družin, které fungují při základních školách a jejich péče tak navazuje na péči školy. Družiny fungují ráno před začátkem vyučování, velmi využívány jsou především po skončení vyučování, a to dětmi do deseti let věku. Provoz družiny před začátkem školního vyučování každá škola neumožňuje, po vyučování zpravidla funguje do 16.00 až 17.00 hodin, někde jen do 15.00 hodin, což již může rodičům působit komplikace při vyzvedávání dětí. Výdaje za družinu se liší podle zřizovatele školy, v průměru činí 100 Kč měsíčně. V rámci družin fungují různé zájmové kroužky, mnohdy bezplatně nebo jen za symbolickou cenu.⁶⁵

4.3 Absence širšího rodinného zázemí

Existence širší rodiny a mezigenerační pomoc se uplatňuje ve vzájemné pomoci a podpoře a vedle formální pomoci zajišťované státem hraje podstatnou roli v pomoci rodičům skloubit profesní a rodinný život.

Přestože od devadesátých let nastal dlouhodobý trend poklesu podílu vícegeneračních domácností, výběrová šetření potvrzují, že se dospělé děti po svém osamostatnění většinou nestěhují do velkých vzdáleností od rodičů. Vyrůstající nároky na zaměstnanost osob v produktivním věku a současně snížená nabídka míst v mateřských školách nutí rodiče využít jiných možností, a to v rámci rodiny, které by vedly ke skloubení povinností pracovních a rodičovských.⁶⁶

⁶⁵ Ettlerová, S., et al. Harmonizace rodiny a zaměstnání – současné možnosti a jejich reflexe u mladé rodičovské generace: postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2006, s. 92.

⁶⁶ Ettlerová, S., et al. Harmonizace rodiny a zaměstnání – současné možnosti a jejich reflexe u mladé rodičovské generace: postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2006, s. 61.

Jedná se tedy o využití neformální pomoci v rámci rodiny nebo širšího příbuzenstva, nejčastěji prarodičů. Také Sirovátka zmiňuje nutnost zapojení další osoby při péči o děti, která by měla usnadnit skloubení pracovních a rodičovských povinností.⁶⁷

Pomoc prarodičů tkví především v doprovodu dítěte do/z mateřské školy nebo základní školy u dětí v období mladšího školního věku, v doprovodu dětí do zájmových kroužků a mimoškolních aktivit, v situacích při ošetřování nemocného dítěte a v období školních prázdnin. Zhruba 4/5 rodin s dětmi v mladším školním věku využívá pomoci dalších příbuzných. Stále častěji také prarodiče ve skutečnosti suplují mateřskou školu, pokud matka pro dítě nesežene místo v mateřské škole a musí neodkladně nastoupit do zaměstnání.⁶⁸

Ettlerová et al. dále konstatuje, že „*pomoc prarodičů se obvykle děje v součinnosti s dalšími institucemi, které je podpoří.*“⁶⁹ Rodiny vyvíjejí většinou značné úsilí, aby vzájemnou pomocí umožnily rodinný život v zájmu výchovy dětí. Pomoc spíše probíhá na poli výchovy dětí než formou výpomoci s domácími pracemi.

Pro rodinu osamělé matky jsou neméně důležité mezigenerační vztahy v rovině citové, pocit sounáležitosti a potřeba kontaktů, pocit blízkosti a intenzita vztahů. Pokud má osamělá matka zázemí v širší rodině, je svým způsobem chráněna před izolací, přítomnost mužského zástupce v podobě např. dědečka má příznivý vliv na vývoj dítěte.⁷⁰

Předpokladem pomoci ze stran prarodičů je jednak jejich existence nebo existence jiných blízkých osob, dále jejich časová pružnost. Stále častěji jsou prarodiče ještě vázáni svým zaměstnáním, která brání této formě pomoci. Prarodiči se stávají ve chvíli, kdy jsou pracovně aktivní, neboť především v poslední době se věková hranice pro odchod do důchodu stále posunuje. Stále častěji se tak můžeme setkat s pomocí prababiček a pradědečků. Dále lze vyjmenovat další případy, kdy se osamělá matka nemůže spolehnout na jejich pomoc – odlišné místo bydliště, nemoc rodičů, špatné vztahy v rodině.

⁶⁷ Sirovátka, T. et al. Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti. 1. vyd. Boskovice: Albert, 2008, s. 81.

⁶⁸ Ettlerová, S., et al. Harmonizace rodiny a zaměstnání – současné možnosti a jejich reflexe u mladé rodičovské generace: postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2006, s. 61.

⁶⁹ Tamtéž, s. 64.

⁷⁰ Tamtéž, s. 61.

Jedna ze strategií žen, osamělých matek v oblasti sladování práce a rodiny je setrvání na rodičovské dovolené až do tří, případně čtyř let věku dítěte, pokud se nemohou spolehnout na neformální pomoc v péči o děti z řad prarodičů nebo příbuzenstva.⁷¹

Jsem přesvědčena, že za problematickým zvládnutím pracovních a rodinných povinností je také absence pomoci širší rodiny, zvláště u osamělých matek. V mnoha případech stojí za ukončením zaměstnání zpravidla častá nemocnost dítěte, nemožnost skloubení provozu mateřské školy se začátkem či koncem pracovní doby. Při nástupu do zaměstnání chybí možnost spolehnout se na další osobu v případě nenadálých událostí. Při kumulaci více negativních faktorů má absence pomoci jiné osoby za následek znásobení faktorů podílejících se na snížené úspěšnosti osamělých matek se zaměstnat.

4.4 Nedostatek alternativních pracovních míst

Pracovní trh je stále dynamičtější. Rostou požadavky nejen na pracovní výkon v zaměstnání, ale také na schopnost lidí přizpůsobit se změnám ve vykonávaných činnostech, v kvalifikačních požadavcích, v pracovním režimu a dalších podmínkách. Ženy touží po rovnocenném profesním a společenském uplatnění. Orientace společnosti na materiální blahobyt předpokládá plné zapojení na trhu práce.⁷²

Dle výzkumu, který byl proveden Centrem pro výzkum veřejného mínění, až 87% dotazovaných by přivítalo podporu pružné pracovní doby nebo zkrácených úvazků pro rodiče s malými dětmi.⁷³ Preference částečných úvazků je ovlivněna věkem nejmladšího dítěte, vyhledávány jsou především pro období věku dítěte tři až šest let. Dlouhodobým problémem je celková nedostupnost a neochota zaměstnavatelů zkrácený pracovní režim nabízet.

V České republice, jak poukazuje Sirovátka et al., je **zkrácená pracovní doba** nejčastější formou flexibilní organizace práce, je však méně častá než ve většině

⁷¹ Tomešová Bartáková, H. Cesta zpátky: návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice, 1. vyd. Brno: MU, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 81.

⁷² Sirovátka, T. et al. Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti. 1. vyd. Boskovice: Albert, 2008, s. 9.

⁷³ http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101083s_es101222a.pdf

evropských zemí.⁷⁴ Jsou pracovní pozice, které zkrácení pracovního úvazku neumožňují z podstaty své povahy.

Podle Ettlerové et al. na částečné úvazky pracují ženy v odvětvích, v nichž charakter práce tyto úvazky umožňuje, ale i vyžaduje, jako jsou služby, zdravotnictví a obchod.⁷⁵

Dále pro Českou republiku platí, že zkrácené pracovní úvazky „*představují místa s poměrně nízkými požadavky na kvalifikaci*“⁷⁶ a tudíž se vyznačují špatným finančním ohodnocením, kdy hodinová mzda je ještě nižší než u obdobného zaměstnání na plný úvazek. V názoru na tuto skutečnost se shoduje s Tomešovou Bartákovou, a to že částečné úvazky jsou mírně častější u pracovníků na sekundárním trhu práce.⁷⁷

To je důvodem častého nezájmu zaměstnanců přijmout práci na zkrácený úvazek, což zpravidla znamená menší ekonomický přínos pro rodinný rozpočet. Dále se vyznačuje nízkou kvalitou ve smyslu nižší pracovněprávní ochrany, jistoty a omezenému nároku na zaměstnanecké výhody.⁷⁸

Pružná pracovní doba má v České republice poměrně dlouhou tradici. Je využívána zejména ve smyslu volby začátku a konce pracovní doby v rámci jednoho pracovního dne. Míra uváděné „problémovosti“ práce v režimu pracovní doby je nízká, nicméně více než 30% zaměstnavatelů uvádí, že tuto výhodu svým zaměstnancům nemůže umožnit.⁷⁹ Zcela jistě může výhoda pružné pracovní doby pomoci ženě v období, kdy musí své dítě denně vodit nebo vyzvedávat ze školek, družin apod.

Mezi poměrně nové flexibilní formy organizace práce patří **sdílení práce**, což spočívá v rozdělení jednoho pracovního místa mezi více pracovníků. V podstatě jde o dobrovolné rozdělení práce mezi více pracovníků, nejčastěji mezi dvě osoby. Tato forma není Zákoníkem práce výslovně upravena, zda bude zmíněný systém realizovat, záleží na zaměstnavateli. Dosavadní zkušenosti ukazují, že nejvýznamnějším faktorem zdůvodňujícím využívání sdílení pracovního místa je vyšší produktivita práce

⁷⁴ Sirovátka, T. et al. Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti. 1. vyd. Boskovice: Albert, 2008, s. 32.

⁷⁵ Ettlerová, S., et al. Harmonizace rodiny a zaměstnání – současné možnosti a jejich reflexe u mladé rodičovské generace: postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2006, s. 79.

⁷⁶ Sirovátka, T. et al. Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti. 1. vyd. Boskovice: Albert, 2008, s. 84.

⁷⁷ Tomešová Bartáková, H. Cesta zpátky: návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice, 1. vyd. Brno: MU, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 80.

⁷⁸ Sirovátka, T. et al. Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti. 1. vyd. Boskovice: Albert, 2008, s. 228.

⁷⁹ Sirovátka, T. et al. Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti. 1. vyd. Boskovice: Albert, 2008, s. 232.

následovaná vyšší flexibilitou. Pracovních míst vhodných pro sdílení pracovního místa je nedostatek, jsou spíše využívána v profesích, kde je nutné či přínosné pro obě strany udržet kontakt s profesí, což znamená, že v méně kvalifikovaných oblastech se tato alternativní možnost spíše neobjevuje.⁸⁰

Další alternativou je v současné době **práce z domova**. Protože je spojována především s rozvojem informačních technologií, je využívána lidmi s vysokou kvalifikací a odpovídajícím postavením v zaměstnání. Tudiž pro okruh osamělých matek s dětmi, mající nejvyšší vzdělání středoškolské, v podstatě tato možnost přichází v úvahu minimálně. K úskalím práce z domova patří předpoklad umět si dobře zorganizovat čas, možné narušování pracovní doby případnými dalšími členy domácnosti, stírání hranic mezi pracovním a rodinným životem, sociální izolace a také větší zranitelnost těchto pracovníků na trhu práce.⁸¹

Pokud jde o práci z domova, mé poznatky jsou takové, že se jedná o drobné práce týkající se vedení účetnictví, administrativní práce, opisování textů apod.

Společným jmenovatelem požadavků na charakteristiky pracovních míst v období, kdy jsou děti malé, je co největší volnost, flexibilita ve výkonu a možnost maximální kontroly nad pracovní dobou.

4.5 Význam vzdělání a lidského kapitálu

Vzdělání a jeho zaměření má velmi důležitý vliv na pozdější pracovní kariéru a příjmy. Každý nemůže dosáhnout vysokoškolského vzdělání, ukončené základní vzdělání či střední vzdělání s maturitou však pro dnešní dobu spíše nepředstavuje záruku úspěšnosti na trhu práce, natož dostatečného příjmu. Zvláště, když mnoho žen, jak již bylo zmíněno v podkapitole osamělé matky a placená práce, se vzdělává v oborech s pozdějším nižším mzdovým ohodnocením. Tato skutečnost vyplývá z podmíněné volby směru vzdělávání, která ve společnosti nadále přetrvává.⁸²

Úroveň vzdělání je důležitým faktorem především pro úroveň zaměstnanosti žen, lze také konstatovat, že riziko nezaměstnanosti je diferencováno podle vzdělání.

⁸⁰ Sirovátka, T. et al. Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti. 1. vyd. Boskovice: Albert, 2008, s. 236, 237.

⁸¹ Tamtéž, s. 236.

⁸² Valentová, M. Rovnováha mezi rodinným životem a pracovní kariérou v kontextu ženské zaměstnanosti: Mezinárodní srovnávací studie. Praha: VÚPSV, 2004, s. 17.

Ženy, které přerušují svoje zaměstnání z důvodu péče o děti, mohou čelit problémům spojených se snižováním lidského kapitálu jako souboru jistých dovedností, znalostí a zkušeností získaných ve vzdělávacím nebo pracovním procesu, což může mít za následek ztrátu pracovních příležitostí. V období po skončení rodičovské dovolené je patrné, že ženy s vyšším vzděláním se do zaměstnání vrací dříve, prokazatelný vliv má náročnost profese a předchozí investice do vzdělání. Častěji se navrací k původnímu zaměstnavateli, mají však také větší přístup k opatřením harmonizace práce a rodiny. Patří k tomu i lepší přístup k neformálnímu vzdělávání, které je zaměřeno na zlepšení celkové úrovně osobních znalostí a dovedností vedoucích ke zlepšení uplatnění na trhu práce.⁸³

Ettlerová et al. konstatuje, že „v porovnání nabídky opatření ve prospěch lepšího sladění rodiny a zaměstnání jsou na tom ženy s různým vzděláním obdobně (možnost zkrácených prac.úvazků, získání volna na vyřízení rodinných záležitostí), ženy vzdělanější však mohou využívat některých opatření častěji než ostatní (zvyšování kvalifikace, možnost pracovat doma).“⁸⁴

Ochota vzdělávat se je diferencována věkem matky i dítěte (dětí), počtem dětí a úrovní dosaženého vzdělání, především však reálným výhledem na existenci skutečného zlepšení postavení na trhu práce. Časté změny v požadavcích na vzdělání na různých pracovních pozicích v sobě nesou paradox v tom smyslu, že zvyšovat si kvalifikaci neznamena nutně přínos v podobě jistoty zaměstnání, prostě změny k lepšímu.

Lidský kapitál představuje „individuální charakteristiky pracovníků, které odrážejí jejich obecné i specifické schopnosti, dovednosti, zkušenosti i motivaci, a tedy celkovou připravenost k pracovnímu výkonu.“⁸⁵

Úroveň vzdělání lze vnímat jako klíčovou složku lidského kapitálu. Platí tedy, že ženy s bohatšími pracovními zkušenostmi, s vyšším výdělečným potenciálem se rychleji vrací do zaměstnání. Ženy, které takovým potenciálem nedisponují, zůstávají na sekundárním trhu práce, na nízko ohodnocených pracovních pozicích. Z povahy

⁸³ Valentová, M. Rovnováha mezi rodinným životem a pracovní kariérou v kontextu ženské zaměstnanosti: Mezinárodní srovnávací studie. Praha: VÚPSV, 2004, s. 17.

⁸⁴ Ettlerová, S., et al. Harmonizace rodiny a zaměstnání – současné možnosti a jejich reflexe u mladé rodičovské generace: postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2006, s. 28.

⁸⁵ Tomešová Bartáková, H. Cesta zpátky: návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice, 1. vyd. Brno: MÚ, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 149.

takových zaměstnání většinou nemají přístup k neformálnímu vzdělávání, osamělé matky navíc nedisponují tak velkým množstvím volného času, který by jim umožňoval se dozdělat např. kombinovanou formou studia a dosáhnout tak maturitního nebo terciálního vzdělání. K této situaci také přispívají omezené finanční zdroje rodin osamělých matek, kdy prvotním úkolem je sladit finanční zabezpečení rodiny s péčí o děti.

4.6 Dílčí závěr

Obdobím po skončení rodičovské dovolené se zabývá více autorů a jeho rizika jsou popsána v řadě odborných textů a publikací. Osobně jsem však přesvědčena, že toto samotné období je problematické ve vztahu k trhu práce především v okamžiku, kdy se přidruží další ztěžující faktory, kterými mohou být nedostupnost formální či neformální péče, absence míst v institucích denní péče o předškolní děti, nedostatek kvalifikace, ale také dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav matky či dítěte, zkosnatělý přístup společnosti, např. v zaměstnávání žen patřících k jiné etnicitě, a zcela jistě individualita každého jedince. Existence dalších překážek a jejich kumulace platí pro další bariéry, kterými jsem se v podkapitolách podrobněji zabývala.

Je třeba také konstatovat, že skupina žen orientovaných na rodinu díky dlouhodobé tradici v péči o děti do tří let uvnitř rodiny nemá potřebu vstupovat na trh práce před skončením nároku na rodičovský příspěvek, jehož výše mnohdy výrazně konkuruje nízkému pracovnímu ohodnocení. V dlouhodobém horizontu však dochází k růstu bariér při návratu žen na trh práce.

Dostupnost institucí denní péče o předškolní a školní děti, tradice předškolního vzdělávání a družin spolu s vysokou úrovní, jež je poskytována odborným personálem, patří rodiči k nejvíce využívaným prostředkům vedoucím ke sladění práce a rodiny. Školky však v současné době omezují přijímání dětí mladších čtyř let právě z důvodu nedostatku míst. V konečném důsledku také není příslušnými institucemi řešena otvírací doba těchto zařízení, která se zpravidla nekryje s celkovou pracovní dobou rodiče, jednoho pečovatele.

Pokud tedy rodiče mají zvládnout pracovní a rodinné povinnosti, zpravidla kombinují péči o děti poskytovanou institucemi s pomocí nejbližších příbuzných. Česká

republika patří k zemím, ve kterých je pomoc prarodičů svým dětem běžná, a to také v pomoci v péči o vnoučata. Tato pomoc v rámci rodin však čím dále častěji není možná, a to především z důvodu prodlužování věkové hranice odchodu do důchodu; řada prarodičů je ekonomicky aktivní také v důchodu. Zpravidla ekonomické možnosti skupiny matek, kterým je má práce věnována, neumožňují využít jiných možností, jakými jsou soukromé školky, placené hlídání apod. Neboť pokud hovoříme o skupině matek s dokončeným středoškolským vzděláním, nepatří pracovní pozice těchto matek ke zvláště vysoce finančně ohodnoceným.

Především, pokud jsou zaměstnány na zkrácené nebo jiné formy pracovních úvazků, pro mnoho žen je práce na zkrácený úvazek v současném pracovních-právním prostředí nevýhodná.

V závěrečné podkapitole se zabývám významem vzdělání a jedinečností lidského kapitálu. Vzdělání patří mezi faktory individuální povahy, má vliv na postavení žen na pracovním trhu. Ženy s nižším vzděláním a nižší kvalifikací dnes získávají spíše zcela nekvalifikované zaměstnání ve formě brigád, např. úklid, někdy bez formální pracovní smlouvy.

Za úspěšností žen prosadit se na trhu práce stojí řada faktorů a vlivů, jejichž existence nebo neexistence má zásadní vliv na pracovní příležitosti a možnosti sladění práce a rodiny zmíněných jednorodičovských rodin.

Praktická část

V praktické části bakalářské práce představím jednotlivé kroky směřující k samotné realizaci průzkumu. Obsahuje cíl průzkumu, popis použité metody, charakteristiku zvoleného vzorku průzkumu a způsob jeho výběru. Průzkum je zakončen interpretací a vyhodnocením získaných informací.

5. Realizace průzkumu

Záměrem teoretické části bakalářské práce bylo poukázat na existenci bariér, které osamělé matce brání či ji omezují v účasti na trhu práce. Z prostudované odborné literatury vyplynula existence překážek, kterým na trhu práce čelí ženy – matky obecně, u osamělých matek však logicky dochází k jejich znásobení. Analýzou výpovědí matek, které žijí realitou dnešních dnů, následně praktická část bakalářské práce mapuje úskalí osamělého mateřství v možnostech volby pracovního uplatnění.

5.1 Cíl průzkumu

Za průzkumný problém označuji volbu strategií, které ženy vybírají a mění podle své aktuální životní situace. Volbu strategií není možné vysvětlit jen věkem žen nebo jejich kvalifikací, jednu z významných rolí v jejich rozhodování hraje věk jejich nejmladšího dítěte.⁸⁶

Rovněž podstatnou roli sehrávají osobní dispozice, možnosti a schopnosti, které jsou navýsost individuální. Dospělý jedinec si své schopnosti a možnosti uvědomuje a dokáže o nich nějakým způsobem hovořit. Vnímání a osobní pocity osamělých matek s dětmi, které jsou vystaveny tlaku společnosti ve smyslu být ekonomicky aktivní, jsou pro tento průzkum klíčové.

Cílem průzkumu je získat odpověď na otázku: **„Jaké jsou hlavní bariéry ovlivňující účast osamělé matky s dětmi na trhu práce?“**

⁸⁶ http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7480a1aebc8987dbcf7ab33a059cc8b1f76ef896_dudova.pdf

V souladu s metodologickými postupy byla základní otázka rozčleněna do několika témat. Ze základní otázky vyplynuly otázky návodné, které doplnily otázky prohlubující, jež se vážou k danému tématu (uvedeno v příloze č. 1). Tématy jsou: vnímání bariér, otázka harmonizace práce a rodiny a závěrem výpověď žen o vlastní sociální realitě, vyjádření postoje vůči sobě a dětem.

5.2 Metoda průzkumu

K dosažení cíle v bakalářské práci byl zvolen kvalitativní přístup k průzkumu. Pro vhodnost této volby se vyslovuje fakt, že jde o vyjádření vnímání dané životní situace, vyjádření bezprostředních informací osamělých matek o vlastní sociální realitě. Výhodou je získání hloubkového popisu případů, získání kontextu, který ústí v nějaký jev nebo příčinu.⁸⁷

V praktické části bakalářské práce je použit termín průzkum, neboť „*průzkum bývá chápán jako jedna z etap výzkumu, která se odehrává v terénu.*“⁸⁸

„*Kvalitativní výzkum se provádí pomocí delšího a intenzivního kontaktu s terénem nebo situací jedince či skupiny jedinců.*“⁸⁹ Hlavním úkolem kvalitativního výzkumu je „*ukázat, jak lidé v každodenních situacích rozumí probíhajícím procesům, jak je zvládají a jak provádějí akce.*“⁹⁰

K získání dat byl zvolen **rozhovor pomocí návodu**. „*Představuje seznam otázek nebo témat, jež je nutné v rámci interview probrat.*“⁹¹

Provedené rozhovory byly zaznamenány v písemné formě. Podařilo se tak navodit důvěrnou atmosféru, jež by při použití diktafonu, jako vnímaného narušujícího prvku při rozhovoru, nevznikla. Mnohá sdělení se týkala osobních a citlivých záležitostí. Matky tak nabyly dojmu, že hovoří s kamarádkou, odpovídaly uvolněně a bezprostředně. Tyto záznamy jsou součástí bakalářské práce v příloze č. 2.

Po utřídění získaných informací bylo přistoupeno k analýze jednotlivých témat zkoumané skupiny osamělých matek.

⁸⁷ Hendl, J. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. 2. vyd. Praha: Portál, 2005.

⁸⁸ Reichel, J. Kapitoly metodologie sociálních výzkumů. 1. vyd. Praha: Grada., 2009, s. 26.

⁸⁹ Hendl, J. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. 2. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 49.

⁹⁰ Hendl, J. Úvod do kvalitativního výzkumu. 1.vyd. Praha: Karolinum, 1997, s. 32.

⁹¹ Hendl, J. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. 2. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 174.

5.3 Charakteristika vzorku šetření a vstup do terénu

Vzhledem k tomu, že mezi osamělé matky mohou patřit ženy různého věku a s dětmi různého stáří, byla určena dvě základní kritéria:

- nejvyšší dosažené vzdělání ženy je střední škola s maturitou,
- alespoň jedno z dětí je ve věku tří až deseti let.

Dále jsem se zabývala výběrem osob, od kterých bylo možné získat relevantní informace vztažené ke stanovenému zkoumanému problému. Byly osloveny ženy, s nimiž přicházím do kontaktu v rámci svého zaměstnání a které mají zkušenosti jak s hledáním nebo nalezením zaměstnání, tak rovněž disponují zkušenostmi s evidencí na úřadu práce v jedné osobě. Jedná se tedy o výběr záměrný, neboť vyzdvihuje význam reprezentace problému.

Vstup do terénu byl realizován v průběhu měsíce ledna 2011 a se souhlasem respondentek se rozhovory odehrály přímo v jejich bydlištích. Pro jednodušší orientaci v textu byla ženám přidělena fiktivní krátká ženská jména. Jména rodinných příslušníků a blízkých osob z důvodu zachování anonymity nejsou uvedena.

Následující text představuje blíže jednotlivé ženy v jejich aktuální životní situaci, rovněž je popsáno jejich vlastní rodinné zázemí v době jejich mladosti. Tyto informace byly získány v úvodu rozhovoru. Jen tak lze utvořit celkový obraz o oslovených osamělých matkách a o tom, co má v konečném důsledku vliv na úspěch nebo neúspěch v účasti na trhu práce.

Kát'a

Kátě je 28 let, má šest dětí ve věku tři až dvanáct let, v květnu 2010 podala návrh na rozvod manželství. Návrh na rozvod manželství následoval po období, kdy již delší dobu zajišťovala sama veškerou péči o děti a chod domácnosti. Má ukončené základní vzdělání, učební obor (zahradník-aranžér květin) nedokončila z důvodu gravidity v šestnácti letech, nikdy nebyla zaměstnána na základě řádné pracovní smlouvy.

Rodinné zázemí – vyrůstala jako jediné dítě svých rodičů, oba rodiče vyučeni a dosud pracují, s otcem se nestýká od 18-ti let. S babičkou děti se stýká občas, o vnučata zájem nejeví, pokud ano, tak o nejstaršího vnuka. S rodiči manžela se nestýká od podání návrhu na rozvod manželství.

V průběhu rozhovoru Káťa sdělila, že rodiče ji vedli k učení, ale v tom problematickém mladém věku si nedala poradit. Nyní je plná optimismu a elánu, má plán dodělat si nějakou školu, odchodem manžela ze společné domácnosti se jí velmi ulevilo. Optimismus přenáší také na své děti, jejich výchovu zatím zvládá velmi dobře. Vzhledem k tomu, že se jedna z dcer, žákyně druhé třídy setkala ve škole s šikanou (obezita dítěte, nízký ekonomický status rodiny), byla Kátě doporučena nezisková organizace Ratolest, která se věnuje dětem ze sociálně slabých rodin. Káťa tam dochází se staršími dětmi, Kátě radí také s otázkou zvýšení kvalifikace. V nejstarším synovi jí vyrůstá opora, již nyní zvládne na chvíli mladší sourozence pohlídat. Káťa chce pracovat v jakékoliv oblasti, také proto, aby dala dobrý příklad svým dětem. V současné době vykonává práci na dohodu (úklid v domě), současně pobírá rodičovský příspěvek do čtyř let věku nejmladšího dítěte.

Nina

Nině je 44 let, má dva syny ve věku devatenáct let a pět a půl roku, syny měla se dvěma muži, bez partnera žije pět let, i předtím dlouhodobě s žádným partnerem nežila. Má ukončené střední vzdělání s maturitou ekonomického směru. Byla zaměstnána u jednoho zaměstnavatele, v období čerpání rodičovské dovolené s druhým synem díky reorganizaci na pracovišti (zaměstnavatel jí seznámil se skutečností, že po návratu do zaměstnání bude přeřazena na jinou pracovní pozici se směnami) volila prodloužení čerpání rodičovského příspěvku do čtyř let věku dítěte a následně evidenci na úřadu práce. V evidenci úřadu práce je rok a půl. V období své zaměstnanosti zastávala odpovědnou funkci, absolvovala kurs na PC a pedagogické minimum.

Rodinné zázemí – vyrůstala se sestrou, oba rodiče vyučeni. Otec zemřel, s matkou dlouhodobě nemá dobré vztahy, a přestože bydlí v jednom domě, o vnuky se nikdy nezajímala. Rovněž se sestrou nemá blízký vztah, jak vyplynulo z hovoru patrně proto, že od dětství matka upřednostňovala sestru. Díky velkému věkovému rozdílu mezi syny má oporu ve starším synovi.

V současné době má pracovní úvazky na základě dohod o provedení práce, ze kterých jí neplynou žádné výhody a jistoty. Nadále je v evidenci úřadu. Tato zaměstnání na několik hodin týdně jí umožňují skloubit časově náročnější péči o syna (léčba poruchy pozornosti). Díky nízkému příjmu je nadále závislá na dávkách pomoci v hmotné nouzi. Častěji podléhá pocitům beznaděje, doslova „kolikrát mám pocit, že tolik starostí už nezvládnou.“ Také se hůře smiřuje se skutečností, že na pracovní pozici, kterou dříve vykonávala, se již nevrátí z důvodu zvýšených kvalifikačních nároků. Pocity štěstí zažívá se syny.

Eva

Evě je 39 let, má dva syny ve věku dvanáct a sedm let, s partnerem žila velice krátkou dobu, u mladšího syna je otec neznámý. Je vyučená v oboru vinař-ovocnář, před narozením prvního syna pracovala v potravinářském závodu. Od listopadu 2010 je zaměstnána jako pomocná síla v kuchyni, podobnou práci již vykonávala dříve, nyní ji našla s pomocí úřadu práce. Kvůli onemocnění syna byla dva roky v evidenci úřadu práce, přestože by v případě nabídky zaměstnání místo nemohla kvůli synovi přijmout. Syn nesměl ze zdravotních důvodů navštěvovat školku. Onemocnění je dlouhodobého charakteru, ale ne tak závažné, aby byl přiznán např. příspěvek na péči. Eva nyní mohla nastoupit do zaměstnání proto, že syn po ročním odkladu nástupu do školy chodí do první třídy, užívá léky a jeho zdravotní stav je dobrý. Využívá pomoci matky, která je nyní v důchodu.

Rodinné zázemí - Eva má dva bratry, v blízkém kontaktu nejsou. Rodiče jsou oba vyučení, otec je již delší dobu v důchodu, matka je v důchodu dva roky a přes nevoli otce Evě se syny pomáhá. V období své zaměstnanosti měl otec problémy s alkoholem. Když Eva čekala prvního syna, otec ji vyhodil z bytu, následně několik let bydlela v azylových domech a v Domově pro matky s dětmi a k rodičům se již nevrátila. Špatný vztah s otcem trvá. Matka, tedy babička synů, by více pomáhala, otec Evy jí v tom i v současné době brání. I Evě pomáhá starší syn – vodí bratra do školy.

Eva je v současné době spokojená, zdravotní stav mladšího syna je stabilizovaný a je zaměstnána na základě řádné pracovní smlouvy na plný úvazek. Prozatím se jí podařilo vymanit se z okruhu sociálních dávek. Vyslovila obavu z budoucnosti, a to hlavně kvůli neúměrně vysokému nájmu, který je nucena hradit, a z obavy, že za pár měsíců bude vydělávat jen na bydlení.

Sára

Sáře je 33 let, má dvě dcery ve věku jedenáct a pět let, dcery má ze dvou manželství. Nyní je v rozvodovém řízení a s manželem nežije asi sedm měsíců. Má ukončené střední vzdělání s maturitou ekonomického směru a nedokončila první ročník studia na vysoké škole se sociálním zaměřením. Vystřídala několik zaměstnání, především v administrativě, v evidenci úřadu práce byla jednou asi deset měsíců a podruhé tři měsíce, od ledna 2011 je zaměstnána na plný pracovní úvazek, jak sama říká, především díky své drzosti. Plány se studiem na vysoké škole nevzdává, přestože s nástupem do zaměstnání a požadavky na flexibilitu příliš nezvládá (či spíše přes týden na děti nemá čas) roli matky a zaměstnané ženy, jak se v průběhu hovoru vyjádřila.

Rodinné zázemí – Sára je nejstarší ze čtyř sourozenců, v mladém věku se osamostatnila. Rodiče žijí v jiném městě, oba vyučení, rozvedeni. Otec je v invalidním důchodu, matka pracuje a dle Sárky není hlídací babička, kontakt s rodinou se odehrává formou občasných návštěv. Z hovoru vyplynulo, že Sára má dost velký okruh známých, kteří mohou zaskočit v případě potřeby hlídání dětí, i v této rodině starší sestra vyzvedává mladší sestru ze školky. Sára také zapojuje otce svých dcer.

Sára působí sebejistě, přenesla se přes problémy, které jí přinesl rozchod s manželem, kdy musela řešit jak otázku bydlení, tak nedostatek finanční prostředků. Podělila se o zkušenost, že ve chvíli, kdy dojde k rozpadu vztahu a současně ke ztrátě zaměstnání, neměla žádné informace jak tuto situaci řešit, na koho nebo kterou instituci se obrátit, aby překlenula finanční krizi, která byla o to horší, že neměla s dětmi kde bydlet.

Dále Sára vyjadřuje pocity ze současného zaměstnání, kam byla přijata na pozici asistentky ředitele soukromé firmy. Vykonává práci, kterou předtím zajišťovali tři zaměstnanci, rovněž zjistila, že firma se potýká s finančními problémy. Zaměstnavatel požaduje flexibilitu především v odpoledních hodinách. Přestože je zaměstnaná, nemá pocit stability a jistoty. Vnímá i nedostatek času na děti, z čehož pramení pocity výčitek, vše dohání o víkendech.

Dáša

Dáše je 40 let, má jednu dceru ve věku deseti let. Je svobodná, s otcem dcery ani dalším partnerem nikdy nežila. Je vyučena v oboru tkadlena-textilní výroba. Tuto práci po vyučení vykonávala. Po rozpadu textilního průmyslu do narození dcery pracovala jako servírka (jako servírka má nejméně šest let praxe). K této práci by se ráda vrátila. Od čtyř let věku dcery je v evidenci úřadu práce a to nepřetržitě.

Rodinné zázemí – je jediným dítětem svých rodičů, rodiče se v jejích dvou letech rozvedli. S otcem se nestýká, je asi vyučený, matka má střední školu s maturitou, nyní je v důchodu. Matku neviděla od dceřiných dvou let. V době jejího dětství jí byla velkou oporou babička a prababička, které ji vedly k hudbě a baletu.

V dospělosti se soužití s matkou v jednom bytě stalo natolik problematické (matka byla závislá na alkoholu od jejích osmi let), že s pomocí sociálního úřadu byl její matce poskytnut byt v domově s pečovatelskou službou. Rovněž soud stanovil dohled nad výchovou malé dcery (údajně pro problematické soužití matky s babičkou), který byl zrušen před třemi roky. Dáša má pouze jednu bližší kamarádku, veškeré zajištění péče o dceru spočívá výlučně na ni.

Dáša se nyní nachází v období, kdy rezignovala na pracovní uplatnění a zcela se věnuje dceři. Přenesla na ni lásku k vážné hudbě, dcera navštěvuje baletní školu, v rámci které vystupuje v divadelních představeních, bude se hlásit na taneční konzervatoř. Dcera prospívá i ve škole. Dáša se svěřila, že po skončení rodičovské dovolené velmi usilovala o to získat práci. Tu buď nemohla přijmout z důvodu péče o dceru, např. většina nabízených pracovních míst byla ve směnném provozu, také měla strach nechat dceru doma chvíli samotnou kvůli stanovenému dohledu, nebo ji ta práce nepřitahovala (např. telefonistka), či náplň práce byla proti jejímu přesvědčení (nabízení věcí, služeb- říká tomu vnucování).

Současnost vnímá tak, že čeká, až bude dcera starší, nyní ani práci nehledá. Situaci na trhu práce sleduje, má za to, že výdělek by nepřinesl kýžený efekt ve smyslu vymanění se ze systému sociálních dávek. Přiznává, že díky osamocenímu životu ve dvou je na ni dcera fixována, Dáša ji všude doprovází. Přestože docházení na sociální odbor je pro ni ponižující, raději se smířila s životem na sociálních dávkách, než by dle svých slov podstupovala za pár korun stres v práci.

5.4 Interpretace průzkumu

Cílem průzkumu bylo vysledovat, jak osobně vnímají osamělé matky s dětmi bariéry v možnostech svého uplatnění na trhu práce, jaké strategie používají k řešení aktuálních životních situací a harmonizaci rodinného a pracovního života. Prostředí a výchova má vliv na rozvoj jedince, proto předpokládám, že za postojů osamělých matek stojí rovněž okolnosti, za jakých samy vyrůstaly. Součástí rozhovoru proto nebylo pouhé zodpovězení témat, jež se přímo vážou k průzkumné otázce, ale i pokus o sondu do života každé z nich, která by vytvořila celkový obraz rodiny.

Za úspěšností se zaměstnat nestojí pouze chuť pracovat a získat si nezávislost, ale celá řada dalších vlivů, jakými jsou osobní dispozice, sebeúcta, přijetí reality, zvládání zátěžových situací, zdravotní stav apod.

5.4.1 Vnímání bariér

Matky jako skutečnou bariéru vnímají věk nejmladších dětí, což se váže i k tomu, jak fungují otvírací doby v mateřských školkách, které vesměs nevycházejí vstříc potřebám pracujících rodičů. Z dotazovaných osob pouze Sára nevnímala děti jako bariéru, k tomu spíše přispěla dřívější zkušenost z předchozích zaměstnání. Sára respektuje požadavky zaměstnavatelů a je srozuměna s tím, že zaměstnavatele nezajímá, jak si situaci s dětmi i v případě jejich onemocnění vyřeší. Jistě tomu nahrává i skutečnost, že disponuje velkým okruhem známých, kteří jí děti v případě potřeby pohlídají. Především si chce udržet zaměstnání, a proto tento přístup akceptuje.

Naproti tomu nejhůře pociťuje svoji situaci Dáša, která se doslova vyjádřila „dítě, to je jako kdybych měla lepru, protože ji nemá kdo hlídat.“

Dále matky shodně pociťují jako bariéru nedostatečnou kvalifikaci, u středoškolaček špatnou jazykovou vybavenost, která se týká především skupin dnešních žen ve věku 35 až 45 let obecně a která je u osob s maturitou na mnoha pracovních pozicích požadována. Nina disponovala dostatečným vzděláním na pracovní pozici, kterou dříve vykonávala, vzrostly kvalifikační požadavky, kterých již ve svých letech není schopna dosáhnout.

Další vnímanou bariérou je špatná časová flexibilita, která je logicky omezoována péčí o děti. Dále Dáša uvádí nevhodnou pracovní dobu, která jí byla nabízena, jako bariéru vnímá neochotu a přístup zaměstnavatelů. Další vnímanou bariérou je rovněž nedostatečné finanční ohodnocení u flexibilních pracovních úvazků pro nízko kvalifikované pracovní síly - uvádějí Dáša a Nina. Svým sdělením tak potvrzují skutečnost, kterou zmiňuje Valentová (viz. text poznámka po čarou č.17), že mnoho žen se vzdělává v oborech, které jsou charakteristické nižšími odměnami a v případě jednoho příjmu v rodině tak svým příjmem zpravidla nepokryjí veškeré náklady a potřeby rodiny.

Pocit diskriminace - dotazované ženy zažily při hledání zaměstnání pocit diskriminace. Většina zaměstnavatelů pokládala otázky týkající se zajištění hlídání. V případě Sáry to sice současného zaměstnavatele nezajímalo zřejmě proto, že Sára vystupovala tak, že nemá problém si péči dětí zajistit. Nina, Dáša a Eva se shodně vyjádřily, že přestože zaměstnavateli sdělily, že jim má kdo pohlídat dítě, zřejmě i pro jejich osamělost se již v dalším jednání o pracovním místě nepokračovalo.

Zvýšení kvalifikace - všechny dotazované shodně vyslovují ochotu se dále vzdělávat, neboť ve zvýšení kvalifikace spatřují zlepšení svých možností na trhu práce. Káťa a Sára svými postoji dokazují, že si kvalifikaci zvýší. Nina konstatuje, že by se vzdělávala jen v případě garance pracovního místa, je přesvědčena, že zvýšení kvalifikace v jejím věku by již nemělo přínos v podobě získání lepšího pracovního uplatnění. Také Dáša nemá nic proti vzdělávání, tvrdí však, že pro práci servírky, kterou chce dělat, až bude dcera starší, má dostatečnou praxi. Eva by se sice vzdělávání nebránila, své možnosti v zaměstnání však spatřuje na pracovních pozicích vyznačujících se nízkou kvalifikací.

Reálnou představu o tom, jak by se v rámci svého volna dále vzdělávaly, matky nemají. Volný čas matkám především vyplňuje péče o děti a domácnost.

5.4.2 Harmonizace zaměstnání a rodiny

Pro úspěšnost uplatnit se na trhu práce se ukazuje jako klíčová existence širší rodiny, příbuzných a známých. V případě dotazovaných žen jsou to bezesporu jejich starší děti, které pomáhají s péčí o mladší sourozence a které jakoby nahrazují chybějící dospělou osobu v rodině. Pomoc spočívá především v doprovodu do/ze školek a škol

a krátkodobého pohlídání mladších sourozenců doma. V případě Niny plní o dost let starší bratr i funkci mužského vzoru v rodině. Průzkum prokázal, že bez této pomoci by zaměstnané matky zvládaly své povinnosti s daleko většími obtížemi a psychickým vypětím. Velkou měrou se projevuje soudržnost jednorodičovské rodiny.

Jediná z matek, Dáša, která vychovává jednu dceru, nemá žádnou osobu, která by jí v péči o dítě vypomohla. Přiznává, že její možnosti se uplatnit na trhu práce jsou omezené a čeká, až bude dcera starší. Dáša s dcerou žijí osaměle bez možnosti obrátit se na širší rodinu. Dáša setrvává v pracovní nečinnosti, vědoma si vzájemné fixace mezi ní a dcerou, které vznikla díky tomu, že mají pouze sebe a jednak z dlouhodobého neúspěchu uplatnit se na pracovním trhu.

V daleko menší míře se na pomoci s dětmi podílejí prarodiče. U dotazovaných matek došlo ke shodnému jevu a to, že se svými rodiči nemají dobré vztahy v podstatě už od dětství či mládí. Pouze Evě častěji pomáhá matka, ale k nelibosti vlastního otce Evy, tedy dědečka dětí. Rodiče Sára žijí v jiném městě, navíc se Sára vyjádřila, že „matka rozhodně není typ hlídací babičky“. Sára tedy občas využívá své tchýně a zapojuje otce dcer. Má také více známých a kamarádek, kteří v případě potřeby děti pohlídají a ona tak disponuje větší flexibilitou. Za její úspěšností také stojí vědomí, že pokud si chce zaměstnání udržet, musí dostát požadavkům zaměstnavatele. Ani jedna z matek nemá kontakt se svým otcem, tedy dědečkem dětí, dle jejich názoru však mužský vzor dětem nechybí. Pokud jde o pomoc stran dalších osob, matky buď sourozence nemají, nebo s nimi nejsou v blízkém kontaktu. Kamarádky občas pomohou, spíše ale plní roli psychické opory.

Na fungování denních institucí, především na otvírací dobu těchto zařízení si stěžovala především Nina a částečně také Sára. Při hledání zaměstnání musely promyslet, jak zvládnout nebo s čí pomocí vyzvedávat děti do/ze školky. Eva sděluje, že v době, kdy vodila syna do školky a pracovala, musela uzavřít zkrácený pracovní úvazek. Při plném úvazku by nestihla sama vyzvedávat syna, neboť starší syn byl menší a její matka ještě pracovala. Matky mají také výhrady k problematice fungování školky v době svátků a prázdnin. Stává se, že v době jednodenního volna školka provoz pro nízký počet dětí uzavře. Nina se také vyslovila ke způsobu plateb za školné a další aktivity pořádané školkou. Jednorázová úhrada na půl roku pro ni představuje velký výdaj, dohoda se školkou na měsíční úhradě dle slov matky není možná.

K otázce pobytu dětí ve školních družinách dotazované matky sdělily, že jejich děti družiny příliš nevyužívají. Děti Káti a Sáry nechodí ve škole ani na obědy, a to z finančních důvodů. Káťa doma vaří pro několik dalších dětí, Sára vaří dceři proto, že ve škole obědy nejedla, zbytečně se tak vynakládaly peníze. Naproti tomu dcera Dáša chodí ve škole na obědy, a pokud nemá balet, navštěvuje i družinu. Dáša říká, že sama se nějak s jídlem „odbude“ a dcera má ve škole teplé jídlo. Mladší syn Evy družinu navštěvuje, především v těch týdnech, kdy má Eva odpolední směnu.

Ani jedna z matek zatím nemá představu, jak budou děti trávit letní měsíce prázdnin. V loňském roce byly v evidenci úřadu práce nebo na mateřské dovolené a tedy „vlastně doma“. Pouze Sára již plánuje, že starší dceři zaplatí tábor. Řešení prázdnin pro ni zatím není aktuální také z důvodu nejistoty v současném zaměstnání. Děti těchto matek jsou zvyklé trávit prázdniny doma, neboť jejich ekonomická situace jim ani jinou možnost nedává.

5.4.3 Vlastní sociální realita, postoje žen

Děti oslovených žen jsou smyslem jejich života, ale také na prvním místě vnímanou pracovní bariérou. Řídí se potřebami svých dětí a podle tohoto volí zaměstnání. Sára se chce realizovat i pracovně, v pracovní dny kvůli zaměstnání nemá na děti potřebný čas, má výčitky a vše dohání o víkendech. Nejvíce je v současné době se svým životem spokojena Dáša. Přestala řešit možnost zaměstnat se, upnula se k dceři a podporuje ji v jejím cíli stát se baletkou. Naučila se vycházet se sociálními dávkami. Zjistila, že svoji situaci díky věku dcery a i své povaze neovlivní a nemá cenu žít stále ve stresu. Naučila se na nikoho nespolehat. Také u Evy převládají kladné pocity. Je zaměstnaná, s pomocí staršího syna a matky zvládá plný pracovní úvazek i péči o děti. Spokojenost pramení i z toho, že reálně přistupuje k šancím na trhu práce a především došlo ke zlepšení zdravotního stavu mladšího syna. Naproti tomu daleko hůře vnímá svoji situaci Nina. Stres ji působí každé nenadálé finanční vydání, maturita staršího syna a potíže s přípravou mladšího syna na vstup do školy. Jsem přesvědčena, že k tomu přispívá také fakt, že mnoho let vykonávala odpovědnou funkci adekvátní jejímu vzdělání. Nyní je na pracovní pozici, kterou tak trochu vnímá jako podřadnou, přestože je ráda, že tuto práci má a v zaměstnání jí vycházejí vstříc.

Matky se naučily hospodařit s omezenými finančními prostředky a nízké příjmy je nestresují. Výjimkou je Nina, která aktuálně pociťuje stres z nedobré finanční situace,

k tomu ale přispívají zvýšené výdaje se synem, který letos maturuje. Shodně také oslovené matky nemají výchovné problémy s dětmi. Pouze jedna dcera Káti byla ve škole terčem posměchu, ale spíše pro svoji obezitu. Matky také nezaznamenaly, že by jejich děti byly vystaveny atakům kvůli tomu, že pocházejí z rodin s nízkým ekonomickým statusem. Zřejmě proto, že se jedná o děti do mladšího školního věku, kde prostředí ve školkách nebo škole není ještě tolik narušováno majetkovými poměry rodin.

Přestože jsou oslovené matky hrdé, že zvládají ekonomicky zajistit rodinu kombinací příjmu ze zaměstnání se sociálními dávkami a výchovu dětí, pocítují osamělost. Zvláště v období kumulace starostí nemají blízkého člověka, se kterým se lze podělit o starosti.

5.5 Dílčí závěr

Průzkum byl realizován na bázi kvalitativního přístupu. Respondentkám byly kladeny návodné otázky doplněné otázkami prohlubujícími. Oslovené matky naplňovaly dvě kritéria: věk dětí a dosažené vzdělání. Všechny jsou příslušnice etnicky majoritní populace.

Cíl praktické části tkvěl ve vyjádření, jak ženy samy vnímají bariéry, které jim brání či je omezují v účasti na trhu práce. Analýza rozhovorů prokázala existenci bariér, jejichž znásobení má negativní dopad na možnost uplatnit se na pracovním trhu. Zkoumaný vzorek osamělých matek vykázal shodné rysy, o kterých jsem přesvědčena, že v konečném důsledku ovlivňují skutečnost, jak osamělá matka ob stojí na trhu práce. Nefunkční až špatné vztahy s rodiči a absence sourozenců nebo nefunkčnost jejich vzájemných vztahů umocňují osamělost matek. V rámci rodin je pomoc s mladšími dětmi zajišťována staršími sourozenci. Oslovené ženy jsou zaměřeny spíše na rodinu. Zdravotní stav dítěte nebo matky významně ovlivňuje možnosti uplatnění na trhu práce zvláště, když chybí existence širší rodiny a péče o dítě se nemůže rozdělit mezi dvě osoby. Služba institucí denní péče o děti, především školek, je matkami vnímána problematicky především v jejich otvírací době, která ani zdaleka nekopíruje pracovní dobu rodiče-zaměstnance. Shodným rysem matek je také snaha vymanit se ze závislosti na sociálních dávkách, což očekávají od příjmu z pracovního poměru. Bohužel většina

matek, která je závislá na sociálním systému, se zaměstnává na sekundárním trhu práce. Příjmy ne vždy umožňují těmto rodinám ekonomickou nezávislost, matky nadále pobírají sociální dávky. Na druhou stranu se však oslovené matky naučily vycházet s omezenými zdroji příjmů. Přesto se potýkají se stresem, který v nich vyvolává především křehká ekonomická stabilita a nenadálé finanční výdaje. Matky rovněž musí při hledání zaměstnání čelit dotazům zaměstnavatelů na zajištění péče o děti. V mnoha oblastech života se zapomíná na jedinečnost ženy přivést na svět děti, k nimž je pak povinována odpovědností za jejich zdravý vývoj a řádné zabezpečení výchovy.

Jsem si vědoma skutečnosti, že počet žen, které se rozhovorů zúčastnily, nemůže podat objektivně hodnotnou výpověď o situaci osamělých matek ve vztahu k jejich možnostem uplatnění na trhu práce. Lze však vyvodit, že bariéry, které oslovené matky shodně pociťovaly jako omezující, mohou platit pro rodiny obecně a rodiny osamělých matek zvlášť. Zejména ve společnosti, která není prorodinně nakloněna, a přijatá zákonná opatření vedou spíše k destabilizaci všech forem rodin se závislými dětmi.

Závěr

Podstatou bakalářské práce ve vztahu k zvolenému tématu bylo popsání bariér, které v konečném důsledku osamělé matky omezují při hledání či volbě zaměstnání. Osamělé matky zpravidla čelí kumulaci překážek či bariér, které je na trhu práce dále znevýhodňují.

Prostudování odborné literatury a vyhledávání dalších informačních zdrojů napomohlo ke komplexnějšímu obrazu o životě osamělých matek s dětmi. Většina knižně vydaných odborných publikací se váže k rodině v tradičním uspořádání, situaci jednorodičovských rodin se odborný text věnuje v daleko menší míře. Aktuální problematika směřující ke zvolenému tématu se objevuje spíše ve studiích a odborných statích vydávaných nejčastěji v časopisech se sociologickým zaměřením. Důvodem je zřejmě skutečnost, že znevýhodněním či bariéram čelí rodiny s dětmi obecně a autoři nemají potřebu zdůrazňovat zvlášť problematiku jedné z forem rodinného soužití. S ohledem na vývoj, kterým se dnešní společnost ubírá, pokládám za opodstatněné upozornit na ohrožený typ rodin, tedy jednorodičovskou rodinu v čele s matkou. Počet těchto rodin nadále roste, přičemž jednotlivé kroky přijatých zákonných opatření spolu s nekonceptností sociální politiky mají stále omezující dopady na možnosti osamělých matek se zaměstnat, neboť v konečné podobě dostatečně nepodporují harmonizaci práce a rodiny zvlášť, když tyto ženy musí obstát nejen jako zaměstnanec, ale také primárně jako rodič.

Z rozhovorů vyplynula existence bariér, které si respondentky shodně uvědomují. Rozdílnost v jejich naturelu nabízí několik pohledů, jak čelit překážkám na poli zaměstnanosti, ale i v dalších oblastech života. Výpovědi žen mohou být vodítkem k pochopení osamělých matek s dětmi v oblasti sociální politiky. Především by pak tato práce mohla sloužit pracovníkům v sociální sféře, kteří přímo pracují s ohroženými skupinami obyvatel k získání komplexnějšího pohledu na problematiku osamělých matek ve vztahu k jejich možnostem a pozici na trhu práce. Jedinečnost každého člověka mnohdy nejde zaškatulkovat do mezí psaných zákonů a nařízení. Účinná sociální práce by měla vykazovat empatii a znalost souvislostí dané problematiky.

V případné navazující práci je možné problematiku osamělých matek s dětmi ve vztahu k pracovnímu uplatnění rozšířit o další typy bariér či nepříznivých životních situací, jakými jsou např. odlišná etnicita, zdravotní handicap matky nebo dítěte, nedostatečný přístup k bydlení. Díky připravovaným změnám v sociální oblasti a úsporným opatřením v nejrůznějších sférách života je možné sledovat další případné dopady v pozitivním nebo negativním smyslu na život osamělých matek s dětmi včetně změn na pracovním trhu.

Resumé

Bakalářská práce se zabývá osamělým mateřstvím ve vztahu k pracovním příležitostem a to z pohledu bariér, které mají vliv na možnosti uplatnit se na pracovním trhu. Osamělé matky patří k nejvíce ohroženým skupinám obyvatel, neboť mnohdy čelí kumulaci faktorů, které je na trhu práce znevýhodňují.

Teoretická část bakalářské práce je zaměřena na charakteristiku osamělého mateřství a nezbytnost harmonizace práce a rodiny. První kapitola se zabývá pojmem osamělého mateřství a významem placené práce.

Druhá kapitola zdůrazňuje důsledky osamělého mateřství a to v ekonomických, výchovných a psychických souvislostech a pojednává o sociálním vyloučení.

Obsahem třetí kapitoly je sociální pomoc, v jednotlivých kapitolách jsou charakterizovány sociální dávky, práce a poradenství.

Čtvrtá kapitola vymezuje bariéry, které ovlivňují účast osamělé matky s dětmi na trhu práce. Podrobněji se zabývá obdobím po skončení rodičovské dovolené, institucemi denní péče o děti, absencí širšího rodinného zázemí ve smyslu neformální pomoci, problematikou alternativních pracovních míst a významem vzdělání a lidského kapitálu.

Cílem praktické části bakalářské práce bylo zmapovat úskalí osamělého mateřství v možnostech volby pracovního uplatnění. S pomocí kvalitativního přístupu k průzkumu a rozhovoru pomocí návodu vyplynula existence bariér, které si respondentky shodně uvědomují a které mají vliv na možnosti volby pracovního uplatnění.

Anotace

Tématem bakalářské práce jsou pracovní příležitosti osamělých matek s dětmi. V části teoretické se práce zabývá charakteristikou a negativními důsledky osamělého mateřství a popisuje životní situace a bariéry, které mají bezprostřední dopad na účast osamělých matek s dětmi na trhu práce. Praktická část je věnována průzkumu, který mapuje úskalí osamělého mateřství v možnostech volby pracovního uplatnění. Výsledkem je zmapování bezprostředních informací respondentek o možnostech volby pracovního uplatnění.

Klíčová slova

Osamělé mateřství, pracovní příležitosti, znevýhodnění, existence bariér, harmonizace rodiny a zaměstnání.

Annotation

The topic of my work is employment opportunities of lone mothers with children. In the theoretical work deals with nature and negative effects of lone motherhood, and describes the living situation and barriers that have a direct impact on the participation of lone mothers with children in the labor market. The practical part is devoted to the survey, which outlines the difficulties of lone motherhood in their options for employment. The result is a direct mapping of information on respondents' choices employment.

Keywords

Lone motherhood, employment, discrimination, the existence of barriers, harmonization of family and work.

Seznam použitých zdrojů

Právní předpisy:

1. Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.
2. Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.
3. Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.
4. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Knižní zdroje:

5. **BUCHTOVÁ, B. et al.** *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. 1. vyd. Praha: Grada, 2002, 240 s. ISBN 80-247-9006-8
6. **ETTLEROVÁ, S., et al.** *Harmonizace rodiny a zaměstnání – současné možnosti a jejich reflexe u mladé rodičovské generace: postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího školního věku*. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2007, 106 s. ISBN 80-87007-38-7
7. **HENDL, J.** *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, 408 s. ISBN 80-7367-040-2
8. **HENDL, J.** *Úvod do kvalitativního výzkumu*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1997, 243 s. ISBN 80-7184-549-3
9. **KRAUS, B.** *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3
10. **MAREŠ, P.** *Nezaměstnanost jako sociální problém*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, 172 s. ISBN 80-86429-08-3
11. **MATĚJČEK, Z.** *Rodiče a děti*. 2. vyd. Praha: Avicenum, 1989, 335 s.
12. **MATOUŠEK, O.** *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003, 288 s. ISBN 80-7178-549-0
13. **MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J.** *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 352. ISBN 80-7367-002-X
14. **REICHEL, J.** *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. 1. vyd. Praha: Grada, 2009, 192 s. ISBN 978-80-247-3006-6
15. **SIROVÁTKA, T. et al.** *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*. 1. vyd. Boskovice: Albert, 2008, 328 s. ISBN 978-80-7326-140-5

14. **TOMEŠOVÁ BARTÁKOVÁ, H.** *Cesta zpátky: návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice*. 1. vyd. Brno: MU, Mezinárodní politologický ústav, 2009, 240 s. ISBN 978-80-210-5012-9
15. **VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ, O.** *Rod ženský-Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, 356 s. ISBN 80-86429-18-0

Seriálové publikace:

16. **VALENTOVÁ, M.** *Přerušení účasti na trhu práce z důvodu péče o děti a subjektivní vnímání jejich důsledků*. In *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 10, 2009, č. 2: s. 53. ISSN 1213-0028
17. **VALENTOVÁ, M.** *Rovnováha mezi rodinným životem a pracovní kariérou v kontextu ženské zaměstnanosti: Mezinárodní srovnávací studie*. VÚPSV Praha, 2004, 63 s.

Internetové zdroje:

18. **DUDOVÁ, R.** *Práce jako řešení? Strategie obživy osamělých matek v ČR*. In *Sociologický časopis*, 2009, Vol. 45, No. 4 [online]. [cit. dne 2011-01-12]. Dostupný z http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7480a1aebc8987dbcf7ab33a059cc8b1f76ef896_dovoda.pdf
19. *Centrum pro výzkum veřejného mínění. Názory občanů na vybraná opatření v rodinné politice*. Sociologický ústav, AV ČR, v.v.i. [online]. [cit. dne 2011-03-12]. Dostupný z http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101083s_es101222a.pdf

Seznam příloh

Příloha I Scénář rozhovoru

Příloha II Přepis rozhovorů s respondentkami

Příloha č. 1 – scénář rozhovoru

- obsahuje otázky návodné, které jsou doplněny otázkami prohlubujícími.

1. Vnímáte osobně nějaké překážky či bariéry v účasti na trhu práce nebo při hledání zaměstnání?

- Cítíte neúplnost vzdělání?
- Musela jste odmítnout zaměstnání z důvodu nevhodné pracovní doby?
- Jak vnímáte finanční ohodnocení pro Vás přijatelných pracovních pozic?
- Bylo Vám nabídnuto takové místo, které neumožňovalo skloubit rodinu a zaměstnání?

2. Zažila jste při hledání zaměstnání pocit diskriminace z důvodu své osamělosti?

3. Co jste ochotna učinit pro získání pracovního místa?

- Jste ochotna doplnit si vzdělání v případě požadavku zaměstnavatele?
- Hradila byste si jazykový kurs?
- Studovala byste na SŠ, VŠ – maturitní zkouška, vysokoškolské studium?

V případě kladné odpovědi vysloven dotaz - dovedete si představit, že část svého času byste věnovala zvýšení kvalifikace?

4. Jak se Vám daří skloubit zaměstnání a rodinu?

- Využíváte MŠ nebo školní družiny?
- Kdo z příbuzných Vám pomáhá s péčí o děti?
- Máte někoho z řad ostatních osob, které jsou Vám ochotny pomoci?
- Jak řešíte delší časový úsek, např. období prázdnin?

5. Jak v současné době vnímáte svoji situaci a sebe samu?

- Jak zvládáte ekonomické zabezpečení rodiny a výchovy dětí?
- Převládá pocit uspokojení nebo nekonečné starosti?
- Co pro Vás znamenají vaše děti?

Příloha č. 2 - přepis rozhovorů s respondentkami

1. Respondentka Kát'a:

„Vnímáte osobně nějaké překážky či bariéry v účasti na trhu práce nebo při hledání zaměstnání?“

„Je to jednoznačně velký počet dětí a nedostatečné vzdělání, ale po těch letech doma bych už dělala cokoli, proto vlastně uklízím tady v domě, přestože jsem ještě na rodičovské dovolené, aspoň chvíli neslyším slovo mami, no prostě vypadnu od dětí. Myslím si, že po skončení rodičáku bych klidně zvládla i pracovní poměr na osm hodin. Nebojím se žádné práce a budu dělat cokoli, vím, že si nemůžu vybírat. O zkrácený pracovní úvazek bych ani neměla zájem kvůli špatnému finančnímu ohodnocení. I tak těch peněz na tolik dětí bude málo, i kdybych se zaměstnala na plný úvazek. Práce, které můžu dělat, nejsou tak dobře placeny.“

„Zažila jste při hledání zaměstnání pocit diskriminace z důvodu své osamělosti?“

„Sama jsem zatím práci aktivně nesháněla, úklid jsem si domluvila v domě. Když se bavím s kamarádkami, které jsou taky samy, tak si žádná nestěžovala na nějaký negativní postoj ze strany zaměstnavatelů. A já opravdu chci jít do práce a budu dělat cokoli, mám to tak zakódované, nemohla bych sedět doma. Chci jít také příkladem dětem, děti musí vidět, že jen tak nesedím doma, musí vidět, že je správné pracovat a za to brát plat.“

„Co jste ochotna učinit pro získání pracovního místa?“

„Já se pustím do všeho, jakákoliv zkušenost mě posune dopředu. Začala jsem teď se staršími dětmi navštěvovat neziskovou organizaci Ratolest, děti teď s nimi byly na prázdninách na čtyři dny za 150 Kč. Jsem domluvená s pracovnící, že by mi pomohla se dostat na nějaký učební obor, chtěla bych pracovat s lidmi, ve zdravotnictví, mým snem je dělat porodní asistentku, s tím mám zkušenosti. Začala jsem kvůli tomu chodit do knihovny (Kát'a mi ukazuje vypůjčené knihy, týkající se zdravotnictví, výchovy dětí). Doufám, že se mi to podaří uskutečnit. Jsem teď v kontaktu s otcem svého nejstaršího syna (kvůli popření otcovství manželem), který je novinář a studoval také až v dospělém věku a ten mi dal impuls. Říkám si,

že když to dokázal on, tak já taky. Musím si doplnit slovní zásobu, když jsem s ním mluvila naposledy, vůbec jsem mu nerozuměla.“

„Dovedete si představit, že část svého času byste věnovala zvýšení kvalifikace?“

„Zatím nemám představu, kolik času by mě to stálo, věnovala bych tomu každou volnou chvíli, nevím, kolik času to zabere. Když bych potřebovala, tak děti mají přece otce, babičku, i když s rodiči manžela se od podání žádosti o rozvod nestýkáme, a kamarádky.“

„Jak si myslíte, že by se Vám dařilo skloubit zaměstnání a rodinu?“

„Když budu mít zaměstnání a pokud bych si dodělávala školu, tak já věřím, že starost s péčí o děti zvládnou s pomocí nejstaršího syna, a kamarádek. Moje matka není hlídací babička, tíhne jen k nejstaršímu synovi. Pomůžu si sama. Do školky teď půjde jedna dcera, myslím si, že když mám tolik dětí, že nebudu muset platit tak vysoké školné. Do družiny zatím děcka nechodí a každý den vařím, protože obědy by byly pro všechny drahé. O letních prázdninách býváme doma, ale letos by děcka jela s tím sdružením, protože se jim tam líbí a není to drahé.“

„Jak v současné době vnímáte svoji situaci a sebe samu?“

„Jsem teď spokojená, od počátku manželství jsem byla na všechno sama, zbavila jsem se nejrozmazanějšího dítěte v rodině, cítím úlevu po odchodu manžela. Jsem na sebe hrdá, že to zvládám. S penězi vycházím dobře, předtím nejvíc peněz odčerpával manžel. Na jídle se dá ušetřit, vařím doma a tím ušetřím. Odkládám si na poplatky, placení bytu a se zbytkem hospodařím. S výchovou dětí také nemám problémy, děti nijak na manžela nebyly fixovány. Chci, aby se vyučily, něčím byly. No, mě to naši také říkali, jenže v tom mládí jsem si nedala říct a takhle to dopadlo, otěhotněla jsem v 16-ti letech. Beru to tak, že co jsem si nadrobila, to musím sníst a vždycky nějak bude.“

2. Respondentka Nina

„Vnímáte osobně nějaké překážky či bariéry v účasti na trhu práce nebo při hledání zaměstnání?“

„Jako bariéru vnímám nízký věk mladšího syna. Pak je to velká vzdálenost do nabízeného zaměstnání, kdy nemůžu skloubit otvírací dobu v MŠ a dopravu do/z práce. MŠ funguje od 6.30 h. do 16.30 h. s tím, že v 16.15 už ve školce nebývá žádné dítě. Takže pro mě je problém i to, jak funguje školka. Když jsou prázdniny nebo nějaký den volna, zjišťují, kolik je zájemců o školku a když se nenajde potřebný počet dětí, tak je prostě školka zavřená. V létě fungují 14 dní, sice je pak otevřená jiná školka, ale syn špatně snáší změnu kolektivu. Jedna známá v létě syna dávala do jiné školky, a ten byl tak vyjukaný a měl trauma, protože v každé školce jsou jiné zvyklosti, jinak dodržují řád, že už to víckrát nezkusila. Klad naší školky je, že je v naší ulici a často mladšího syna vyzvedává ten starší syn.

Jako další bariéru pocítuji vzdělání. Na pracovní pozici, kterou jsem dříve vykonávala je dnes požadováno v podstatě vysokoškolské vzdělání, nároky jsou na flexibilitu a tu já nemohu poskytnout. Myslím si, že práci do kanceláře již neseženu kvůli svému věku a dítěti, vypadla jsem z praxe.“

„Zažila jste při hledání zaměstnání pocit diskriminace z důvodu své osamělosti?“

„Když jsem hledala zaměstnání, spíše jsem hned zaměstnavatele seznamovala se svou situací dopředu, protože většina se stejně zeptá. A to na druhou stranu chápu. A kvůli synovi jsem hledala kratší úvazky a v současném zaměstnání mi vychází vstřícně. Nemůžu to posoudit, protože mezi syny je velký věkový rozdíl a u staršího syna jsem se vracela k původnímu zaměstnavateli. O to místo jsem přišla díky reorganizaci v průběhu rodičovské dovolené s mladším synem, měla jsem být přesunuta na jinou práci, na směny, a tak jsem si v té době raději prodloužila rodičovskou dovolenou a byla jsem se synem do čtyř let doma.“

„Co jste ochotna učinit pro získání pracovního místa?“

„Z doby, kdy jsem pracovala na pozici nákupčí obchodního domu, mám kurs na PC, a protože jsem vykonávala dozor nad učnicemi, jsem si při zaměstnání udělala pedagogické minimum. Teď bych byla ochotna se vzdělávat pouze v případě garance pracovního místa. Nejsem si jistá, že by mi studium nějak pomohlo

v získání místa, vzhledem k mému věku a malému dítěti. V evidenci úřadu práce jsem rok a půl, rekvalifikace mi nebyla nabídnuta. Z pracovních nabídek to byla práce telefonistky, to nevyšlo. Na úřadu práce jsem se ptala na pedagogický kurs, na základě kterého bych obdržela certifikát na provozování hlídací služby dětí v domácím prostředí, přes úřad práce to nejde a kurs stojí 9 000 Kč a na to nemám peníze.“

„Dovedete si představit, že část svého času byste věnovala zvýšení kvalifikace?“

„Ani bych si nějaké vzdělávání nedovedla představit, jak bych skloubila práci, studium a rodinu. Starší syn maturuje a mladší má odklad školní docházky ze zdravotních důvodů.“

„Jak se Vám daří skloubit zaměstnání a rodinu?“

„Díky tomu, že mám dva pracovní úvazky na dohodu, nemám problémy se skloubením práce. Ale jsou to práce jen na pár hodin týdně za necelé dva tisíce, stále jsem na pracáku. Spolehnutí a pomoc mám jen od staršího syna. Nikoho jiného nemám, s matkou dlouhodobě nemluvím, o vnuky neprojevuje zájem. Pokud syn onemocní, zaměstnavatel mi vychází vstříc tím, že si úklid domluví na jinou dobu nebo na druhý den. Sice jsem stále v evidenci úřadu práce a stále pobírám příspěvek na živobytí, když mi byl odejmut sociální příspěvek, ale tato práce mi umožňuje se starat o mladšího syna, protože péče o něj je časově náročnější. Z pedagogicko psychologické poradny máme dělat taková cvičení ke zlepšení udržení pozornosti. Snažím se, abych ho co nejlíp připravila na vstup do školy. Ani bych teď kvůli tomu nehledala jiné zaměstnání, budeme také v pedagogicko psychologické poradně pravidelně navštěvovat speciální cvičení soustředění pro předškoláky. Kromě staršího syna mi nikdo nepomáhá, mám jednu známou, ale ta mě spíš vyslechne nebo půjčí peníze.“

„Jak v současné době vnímáte svoji situaci a sebe samu?“

„Pocity mám podle období, podle toho, jak zvládám všechno zajistit, protože již několik let žijí se syny sama. Na mých pocitech se hodně podílí zvládání ekonomické situace, to vnímám jako zátěž. Když jsou vydání, poplatky za dům, výdaje se starším synem, tak jsem z toho sklíčená, mám pocit, že to už nepřežiji, postupně to vstřebám, nějak vyřeším a uklidním se. Hlavně díky klukům, mám

radost z jejich úspěchů ve škole a školce. Mám také tu kamarádku, které se můžu svěřit, a ona mi může půjčit peníze, které jí pak po malých částkách vracím. Na jídle neušetřím, kluci mají velkou spotřebu.

Také mám vydání ve školce, platím poplatek za provoz a školka vybírá poplatky na kulturní akce, je to dost peněz, ale nikdo z rodičů neprotestuje, jako že, když se vám to nelíbí, můžete jít jinam. Výchovné problémy se syny nemám, mladší syn má vzor v tom starším a staršímu otec nikdy nechyběl. Měla jsem plán dostat se z evidence úřadu práce a mít takový příjem, abych už nemusela chodit po úřadech. Ale nabízené úklidové práce, hlavně na kratší úvazky a dohody, jsou špatně placeny, prý za 2x týdně schodiště nabízeli 1 100 Kč měsíčně, to se ani nevyplatí, to člověk projede na dopravě. Ty zkrácené úvazky neřeší ekonomickou situaci matek.“

3. Respondentka Eva

„Vnímáte osobně nějaké překážky či bariéry v účasti na trhu práce nebo při hledání zaměstnání?“

„Překážky ani žádné nevnímám, když o tom přemýšlím, tak zdravotní stav mladšího syna. Protože kvůli onemocnění ledvin nesměl do školky a já jsem v té době pracovala jako pomocná síla v menze, pracovní smlouvu jsem měla do konce června a od září nebo října jsem měla znovu nastoupit a už jsem nemohla kvůli onemocnění syna. A to vlastně trvalo dva roky, protože onemocněl v pěti letech, pak měl odklad školní docházky. V té době jsem byla v evidenci úřadu práce, ale do zaměstnání bych ve skutečnosti ani nastoupit nemohla kvůli synovi, stále jsem všude nosila potvrzení z nemocnice. Vlastně, kdyby neonemocněl, pracovala bych stále. Teď od listopadu znovu pracuji, syn chodí do první třídy i do družiny, bere léky a nebyl zatím vůbec nemocný, i lékařka se diví. Ve vzdělání nevidím problém, mám potravinářský průkaz a v současném zaměstnání jsem spokojená. Už jsem se těšila do práce, jsem ráda, že pracuji a nemusím být stále doma.“

„Zažila jste při hledání zaměstnání pocit diskriminace z důvodu své osamělosti?“

„Zaměstnavatelé se vždy ptali, jestli mám děti a jak si to zajistím, a určitě jsem kvůli tomu několikrát to místo nedostala. Vždycky se docela dost vyptávali a řešili to, jak si to s dětmi zařídím, pak řekli, že se ozvou a už se samozřejmě neozvali.“

„Co jste ochotna učinit pro získání pracovního místa?“

„Pracuji na plný pracovní úvazek a jinou pracovní pozici nehledám, ani do budoucna. Jsem vyučená a tak počítám s tím, že budu pracovat rukama. Jsem s kluky sama a ani bych to nezvládala, nějaké dovzdělávání se.“

„Jak se Vám daří skloubit zaměstnání a rodinu?“

„Oba synové chodí do stejné školy, ráno chodí spolu, odpoledne také nebo je mladší syn v družině. Když mám na odpoledne, občas toho mladšího vyzvedne babička, má matka. Babička by pomáhala častěji, ale můj otec je proti tomu, nechce, aby mě pomáhala. Teď, co jsem znovu zaměstnána, chodí také se synem na kontroly do nemocnice. Než syn onemocněl, tak v předchozím zaměstnání jsem musela mít zkrácený pracovní úvazek, abych jej mohla vyzvedávat ze školky, protože matka ještě pracovala, starší syn byl mladší a nikoho jiného jsem neměla a nemám. Tehdy mi to zaměstnavatel sám nabídl. Skloubit zaměstnání na plný úvazek na směny a vyzvedávat syna ze školky nešlo. Jak budu řešit třeba letní prázdniny ještě nevím, protože uplynulé dva roky jsem byla doma.“

„Jak v současné době vnímáte svoji situaci a sebe samu?“

„No, jsem ráda, že chodím do práce, nejsem už na úřadu práce a beru jen přídatky na děti a příspěvek na bydlení. Akorát za chvíli budu vydělávat jen na to bydlení, stále zdražují nájem, za jednopokojový byt v takovém ne moc pěkném místě už platím přes osm tisíc. Výchovné problémy se syny nemám, klukům otec nechybí, protože s nimi nikdy nežil, neřeší ani negativní postoj mého otce ke mně, bylo to tak vždycky, takže si zvykli. Takže jsem zvyklá žít s chlapci sama, spoléhám se sama na sebe.“

4. Respondentka Sára

„Vnímáte osobně nějaké překážky či bariéry v účasti na trhu práce nebo při hledání zaměstnání?“

„Jako překážku už vnímám způsob hledání zaměstnání, životopisy jedině mailem, je to neosobní, musíte něčím zaujmout, aby Vás kontaktovali a pozvali na pohovor. Protože se zajímám hlavně o pracovní místa jako administrativní pracovník, asistentka, recepční, tak se velmi často zaměstnavatelé ptají na časovou flexibilitu, to je samozřejmě v případě samoživitelky problém. To, že je pracovní doba nějak

stanovena, firmy jakožto zaměstnavatelé moc nerespektují. Musím to ale přijmout a vyřešit si to, pokud si chci držet zaměstnání. To, že mám děti ani moc nepociťuji jako bariéru, spíš mi vadí, že v týdnu na ně nemám vůbec čas. Jako bariéru pocítuji nedostatek v jazykové vybavenosti, určitě se nemůžu o spoustu míst ucházet právě pro neznalost cizího jazyka.“

„Zažila jste při hledání zaměstnání pocit diskriminace z důvodu své osamělosti?“

„Do životopisu děti ani rodinné poměry neuvádím, při osobním pohovoru padne vždycky dotaz na děti, zajištění hlídání v době nemoci nebo prázdnin, pak se ptají na flexibilitu, jak moc by mi vadily přesčasy, a to už dopředu poznám, že to nebude to pravé. Jeden manažer mi jednou řekl, že když chceme být jako chlapi, tak at' děláme jako chlapi a neohlížíme se na rodinu.“

„Co jste ochotna učinit pro získání pracovního místa?“

„Protože chci pracovat do budoucna s lidmi, začala jsem studovat VŠ se sociálním zaměřením, ale studium jsem kvůli pracovnímu vytížení musela ukončit po prvním ročníku. Ale znovu se budu hlásit. V předchozím zaměstnání, když jsem začala studovat, jsem se učila v noci, až šly děti spát. Když jsem měla výuku, tak dcery mají své tatínky nebo mi pomohly kamarádky. Do jazykového kursu bych se nepřihlásila, jsou to vyhozené peníze. Řeším to přes kamarády nebo se učím sama. Když jsem byla skoro rok v evidenci úřadu práce, žádná rekvalifikace mi nebyla nabídnuta.“

„Jak se Vám daří skloubit zaměstnání a rodinu?“

„Školka funguje od 6.00 h. do 16.00 h. odpoledne, v případě prázdnin během školního roku nebo volna se zjišťuje, kolik dětí přijde, ještě se mi nestalo, že by školka zavřela třeba na jednodenní svátek. V létě školka funguje čtrnáct dní. Mladší dceru vyzvedává ta starší, protože bývám v práci déle, než funguje školka. Někdy ji vyzvedává tchyně, kamarádky, někdy přijede sestra z Přerova. Mladší dcera chodí do školky od tří let a při přijetí ředitelka žádala razítko zaměstnavatele. Starší dcera se o mladší postará odpoledne, do družiny nechodí a obědvá doma. Když jsem v lednu nastoupila do práce, holky hned onemocněly, hlídaly je kamarádky. Starší

dcera má diagnostikovanu dysortografii, měla bych se s ní více učit, ale když přijdu večer kolem šesté domů, už na učení není moc času, dcera se teď ve škole zhoršila. Takže co teď chodím do práce, tak všechno nechávám na víkendy, přes týden dělám to nejnütnější jak v domácnosti, tak úkoly se starší dcerou.“

„Jak v současné době vnímáte svoji situaci a sebe samu?“

„Teď už jsem v pohodě, mám práci, postavila jsem se na vlastní nohy, ale ta bezradnost po rozchodu s manželem byla obrovská, hledala jsem bydlení, příjmy jsem měla několikanásobně menší než výdaje. Podnájem jsou v Brně strašně drahé, kdyby mi nepomohla rodina, tak bych skončila někde v azylovém bydlení. Rodiče a kamarádi mě strašně podrželi, ale taky jsem cítila, že musím bojovat. Taky když se vrátím k tomu hledání zaměstnání, mám zkušenosti s hledáním zaměstnání jako vdaná i jako osamělá. Pro zaměstnavatele je důležitá existence manžela, když se ptají na rodinný stav, zajímá je manžel, rodiče jako hlídací možnost ani tak ne. Mám mezi kamarádkami osamělé matky a ony i já hlavně na začátku neví, co si s tou osamělostí počít. Jste bez peněz, příjmy byly několikanásobně nižší než výdaje. Než se vyloučí manžel (pozn. Sára má na mysli řízení při poskytování dávek státní sociální podpory – 3 měsíce lhůta, než se vyloučí manžel z okruhu společně posuzovaných osob, až po té dojde k přiznání dávky), a když není placeno výživné, byla jsem opravdu nějakou dobu bez prostředků, protože jsem nevěděla, kam všude se můžu obrátit. Říkala jsem si, že se musím držet zuby nehty, protože to azylové bydlení by byla až ta poslední možnost, stejně tak chodit žádat na úřad o příspěvek na živobytí, bylo mi to nepříjemné a ponižující.“

5. Respondentka Dáša

„Vnímáte osobně nějaké překážky či bariéry v účasti na trhu práce nebo při hledání zaměstnání?“

„Bariérou je moje dítě, to je jako kdybych měla lepru, nemá mně ji kdo pohlídat. Nedostatek ve vzdělání nepociťuji, zajímám se o práce, kde vzdělání není potřeba, stačí být zaučený. Třeba na práci servírky, když se zeptají, jestli jsem to už dělala, tak řeknu, že asi šest let, nikdo nechce vidět papír. Když mě někdo bude chtít vzít, tak si mě vyzkouší. Ale pro mě je ta práce většinou časově nevhodná, zvlášť pro práci servírky, kterou bych chtěla dělat. A jako bariéru vnímám neochotu zaměstnavatelů, strach, že budu mít věčně nemocné dítě, to, jak to dávají najevo.

Chtěla jsem jít třeba uklízet, a i když v těch kancelářích nikdo nebyl, tak jsem dceru nemohla vzít sebou. Další bariérou je to finanční ohodnocení práce. Jako servírka bych byla asi spokojená, ale úklidy a pomocné síly jsou strašně špatně placené, asi bych dál byla na dávkách. Mě by strašně bavilo zase dělat servírku, v současnosti nejsem ochotna dělat něco, co by mě nebavilo nebo bylo proti mému přesvědčení. Mohla bych třeba prodávat u Vietnamců, ale nechci nutit lidem zboží za každou cenu, na to prostě nemám. A taky bych tam nemohla být v kuse 12 hodin.“

„Zažila jste při hledání zaměstnání pocit diskriminace z důvodu své osamělosti?“

„Když jsem posílala životopisy, tak jsem tam uvedla rodinnou situaci a dítě a nikdo se nikdy neozval. Psala jsem to hned, protože pak se na to stejně vždycky ptají. Když řeknu, že jsem osamělá, tak většinou ten zaměstnavatel řekne, že se ozvou později. To už je dopředu rozhodnuto, jak to dopadne, že se nikdo neozve.“

„Co jste ochotna učinit pro získání pracovního místa?“

„V rámci evidence na úřadu práce jsem dělala kurs na PC, ale tam jsme se učili to, co jsem už uměla. Jiné kursy mě neoslovily. Udělala bych si třeba kurs na kadeřnici, ale jenom po absolvování kursu mě nikdo nezaměstná a na živnostenský list dělat bych nešla. Ještě jsem se zajímala o práci na pitevně, je strašně dobře placená, je to asistent patologa, jako, že je mu k ruce. Přede mnou bylo asi 150 uchazečů, musela bych mít nějaký zdravotnický kurs, který bych si musela zaplatit bez jistoty, že mě tam vezmou.

Ve svém věku už bych studovat nešla, navíc jsem vyučena v textilním oboru, a ten v ČR skončil. I když bych si udělala maturitu, kam bych šla dělat.“

„Jak se Vám daří skloubit zaměstnání a rodinu?“

„V mém případě je to kámen úrazu. Na dceru jsem sama, proto taky nemůžu nic najít. Svou matku – babičku dcery jsem neviděla od jejích dvou let, když jsem v té době chtěla do práce, tak babička za hlídání chtěla 2 500 Kč. Navíc konflikty mezi námi narostly do takové míry díky její závislosti na alkoholu, že matku se mi podařilo s pomocí Úřadu městské části odstěhovat do bytu s pečovatelskou službou a nad výchovou dcery byl stanoven dohled. Mám jen jednu kamarádku, která je ale

zaměstnaná, pomůže mi třeba, když jsem nemocná, že nakoupí. S dcerou jsme na sebe hodně fixovány, mám o ni strach, je zvyklá, že ji doprovázím do/z školy, je zvyklá, že jsem doma a stále s ní. Chodí do baletu - baletní školy při divadle, 2x týdně, někdy 3x týdně, občas má večer vystoupení, samozřejmě ji všude doprovázím. Z páté třídy se bude hlásit na konzervatoř.“

„Jak v současné době vnímáte svoji situaci a sebe samu?“

„Už se nestresuji, že nemůžu najít práci. Rozčiloval mě ten přístup potencionálních zaměstnavatelů, že mě nikde nechtějí kvůli dítěti. Nikdy se mě nezeptali, jestli bych to zvládla skloubit práci a dítě, dřív bych si to určitě nějak vyřešila. Teď prostě čekám, až bude dcera starší. Navíc není problém sehnat si hlídání, problém je to hlídání zaplatit, třeba doprovod do kroužků a tak. Plat by mi to těžko zajistil. Prostě nemám důvod nějakou práci teď podstupovat, zaplatit hlídání, dojíždění do práce, stres v práci a plat mizerný. Po finanční stránce to celkem zvládám, dřív jsem z toho také byla vystresovaná, pak jsem si řekla, že to nemá cenu, stresuji se já a stresuji i to dítě. Prostě jsem se naučila s tím, co mám, hospodařit. Ty sociální dávky, je to stále ponižující, pořád se stydím pro ty peníze chodit, ale co mám dělat. Starám se aspoň o dítě, k něčemu ji vedu. Na rozdíl od své matky, která na mě kašlala, se o dceru starám dobře. V dětství jsem to hezké zažila se svou babičkou, s rodiči ne. Jsem na sebe hrdá, a práci prostě nějak aktivně nehledám, věnuji se dceři, s penězi vyjdu. Prostě jsem si zvykla na to, jak to je.“